

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 334.73(477.86)(091)

Гелей С. Д.

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СЕЛІ БАБУХІВ РОГАТИНСЬКОГО ПОВІТУ В КІНЦІ ХІХ – В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ НА ТЛІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ У ГАЛИЧИНІ

У статті проаналізовано процес створення громадських організацій (товариства „Просвіта”, кооперативних спілок та спортивно-гімнастичних товариств) в опільському селі Бабухів Рогатинського повіту в кінці ХІХ – першій половині ХХ століття, розкрито динаміку та етапи розвитку організаційної, соціально-економічної, культурно-освітньої та спортивно-масової діяльності, показано їх роль в ідеологічній консолідації на шляху до захисту національних інтересів українського народу.

Ключові слова: товариство „Просвіта”, українська нація, просвітньо-економічна діяльність, громадські шпихліри, читальні, греко-католицькі священики, село Бабухів, галицька українська еліта, ліквідація неграмотності; українська кооперація, кооперативний рух, „Народна торгівля”, громадські крамниці, споживчі товариства, „Сільський господар”, кооперативна освіта, Ревізійний союз, „Маслосоюз”, „Центробанк”; товариство „Сокіл”, протипожежна безпека, спортивний рух, товариство „Січ”, гімнастичні вправи, Сокільські гнізда, Шевченківський здвиг, товариство „Луг”, Січові Стрільці, національно-державницька думка.

Heley S.

THE ACTIVITIES OF PUBLIC ORGANIZATIONS IN THE VILLAGE OF BABUHIV IN ROHATYN DISTRICT AT THE END OF THE 19TH - IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY AGAINST THE BACKDROP OF NATIONAL AND CULTURAL PROCESSES IN GALICIA

The article analyses the creation of public organizations (society „Prosvita”, cooperative societies and sports gymnastic societies) in the opilia village of Babuhiv of Rohatyn district in the late nineteenth - early twentieth century, reveals the dynamics and stages of organizational, social and economic as well as cultural and educational activities and mass sports activities, their role in the ideological consolidation of peasants towards the protection of national interests of the Ukrainian people.

Keywords: society „Prosvita”, the Ukrainian nation, educational and economic activities, public warehouses, reading, Greek-Catholic priests, village of Babuhiv, Galician Ukrainian elite, the elimination of illiteracy; Ukrainian cooperation, co-operative movement, „Narodna Torhivlia” consumer societies, „Silskyi Hospodar”, co-operative education, business journals, auditing union, „Maslosoiuz”, „Tsentrobank”; society „Sokil”, fire safety, sports movement, society „Sich”, gymnastics, Sokil nests, Shevchenko shift, society „Lug”, Sichovi Striltsi, national and sovereign thought.

Діяльність громадських організацій у селах Галичини наприкінці XIX – у першій половині XX століття вивчалася багатьма дослідниками. Автори наукових розвідок звертали увагу на патріотичну працю освічених верств галицьких українців, завдяки якій зростав культурний рівень народу. Створення в галицьких селах читальень товариства „Просвіта”, кооперативних, спортивно-гімнастичних товариств та інших громадських організацій – яскравий прояв українського національного відродження, найефективніший засіб активізації кооперативного руху та важливий фактор зародження національно-державного мислення, закладання фундаменту української національної армії.

Очевидно, більшість наукових праць мають загальний характер, їх автори своєю увагою охоплюють усю Галичину або ж окремих регіон. Названа праця характеризує діяльність громадських організацій в одному окремому опільському селі Бабухів Рогатинського повіту. Такий підхід дозволяє заглибитися в аналіз окремої складової історії Галицького краю і, таким чином, краще зрозуміти загальні тенденції національно-визвольного руху.

1. Товариство „Просвіта”

На початку 60-х років XIX ст. у Східній Галичині суспільно-політичне і культурне життя дещо поживало. Група прогресивної молоді, серед якої Володимир Шашкевич (1839-1885) – син Маркіяна Шашкевича, Федір Заревич (1835-1879), Ксенофонт Климкович (1835-1881), Євген Згарський (1834-1892), Данило Тяняквич (1842-1906), – заснували у Львові культурно-освітній гурток, з якого бере початок народівська течія – у недалекому майбутньому найвпливовіша політична сила в Галичині. Серед її керівників – відомі громадські і політичні діячі: Анатоль Вахнянин (1841-1908), Володимир Барвінський (1850-1883), Юліан Романчук (1842-1932), Олександр Огоновський (1848-1891) (родом із села Букачівці Рогатинського повіту), професор Львівського університету, відомий спеціаліст із цивільного права, який залишив по собі декілька цінних праць, написаних німецькою мовою, і матеріали для словника руської юридичної термінології. Він був також співзасновником народівської Народної Ради у Львові і першим її головою (1885), редактором газети „Правда”. Мабуть, саме за все це і назвав І. Франко О. Огоновського найталановитішим з-поміж усіх Огоновських¹.

У 1868 році група студентської молоді на чолі з А. Вахнянином заснувала товариство „Просвіта”. Воно ставило собі за мету піднести освіту простого народу, популяризувати знання, які б сприяли інтелектуалізації і духовному відродженню української нації. Серед тих, хто в різний час керували „Просвітою”, – Петро Огоновський (1853-1917), який народився в селі Чагрові на Рогатинщині – учитель математики і фізики в Академічній гімназії у Львові, дійсний член НТШ, автор

шкільних підручників із математики і фізики; Михайло Галушинський (1878-1931) – директор гімназії „Рідної Школи” в Рогатині (1909-1914), визначний політичний та військовий діяч, професор Українського (таємного університету) і Омелян Огоновський (1833-1894), народжений у селі Григорові, що на Рогатинщині, очолював „Просвіту” з 31 травня 1877 року аж до самої смерті – 28 жовтня 1894 року.

У статті „Професор Омелян Огоновський”, присвяченій його пам’яті, І. Франко високо оцінив заслуги сподвижника „Просвіти”. „Яко голова „Просвіти” має покійний, безперечно, величезні заслуги, – зазначав І. Франко. – Совісний і точний в сповнюванні своїх обов’язків, невтомимо робучий і в тім згляді справді феномен між русинами...”². Журнал „Зоря” вмістив у 1892 році статтю В. Лукича „Омелян Огоновський”, в якій останнього названо ясним світочем і справедливою гордістю України-Русі³.

Уже на установчих зборах „Просвіти” йшлося про те, щоб пробудити в народі охоту до читання, до наукових знань, особливо знань про ведення господарства – тваринництва, рільництва, садівництва⁴. 1869 року господарським проблемам було присвячено книжечку „Зоря”. Першу програмну доповідь про необхідність просвітньо-економічної роботи в товаристві виголосив його голова В. Федорович на загальних зборах 1873 року⁵.

Вже у книжці галицького священика, політичного і громадського діяча, члена-засновника НТШ та „Просвіти” Степана Качали „Що нас губить, а що нам помочи може” (1869), яка власне й зробила товариство в очах суспільності організацією для народу, йшлося насамперед про необхідність створення громадських шпихлірів (комор) та кас взаємодопомоги як засобу громадської самооборони в умовах нещадного економічного визиску. Автор книги підводив читача до висновку, що темнота і неучтво гублять народ, а освіта й самоорганізація допомагають вижити.

У 1874 році товариство „Просвіта” надрукувало зразки статутів і діловодства „зарібково-господарських спілок” відповідно до вимог закону 1873 року, на який спирався кооперативний рух до Першої світової війни. У цьому ж році „Просвіта” окремою брошурою видала 2 000 примірників статті С. Качали „Що нас губить, а що нам помочи може? Письмо для руських селян”. Велика популярність брошури серед населення спонукала „Просвіту” повторити у 1874 році її видання ще більшим накладом – 5 000 примірників. Першим С. Качала звернув увагу на потребу соціального захисту галичан шляхом організації громадських кас позичкових, шпихлірів, закликав до ощадності, до боротьби з пияцтвом і безгосподарністю. Фактично це був виклад у популярній формі програми діяльності „Просвіти” у сфері соціально-економічного захисту населення⁶. Тоді ж коштом „Просвіти” вийшла низка публікацій на сільськогосподарські теми⁷.

Зміни, внесені в статут товариства у 1876 році, передбачали створення його філій та окремих читалень, а при них шпихлірів, кас і так званих „просвітніх крамниць”⁸. „Давніше, – писав ще в 1898 році до газети „Діло” активіст „Просвіти” з Рогатинщини, – лише з трудом можна було стягнути членів до читальні, і то лише у неділю і свято. Тепер, коли при читальні постала крамниця, цілими вечорами люди пересиджують у читальні на розговорах, а при тім полагаджують своє купно”⁹. Дописувач переконаний, що „обов’язком читальні є заводити в себе шпихлірі, крамницю, касу позичкову, спілки торговельні і т. д.”, бо тільки тоді вона, читальня, зможе корисно розвиватись¹⁰.

Новий статут „Просвіти”, прийнятий 25 березня 1891 року, перетворив товариство з просвітнього в просвітньо-економічне. Ним передбачалося також створення рільничо-господарських і промислових спілок, відкриття крамниць, позичко-

вих і ощадних кас. Згідно зі статутом просвітні організації допомагали своїм членам у закупівлі насіння, сільськогосподарських машин та реманенту, вишукували для них джерела заробітків. Зазначимо, що статут уклав тоді ще молодий адвокат, а в майбутньому президент Крайового Союзу Ревізійного, визначний громадсько-політичний діяч Кость Левицький (1859-1941). Саме йому належать праці „Про каси позичкові”, „Власна Поміч” (1889), „Що має робити „Просвіта” на основі нового статуту” (1892), „Про шпихлірі і крамниці” (1893), „Про сільські каси позичкові і щадниці (1894)”¹¹.

„Не трать надії чоловічи, ще ти не послідний, – писав К. Левицький. – Піди до голови по розум! Подивися на громаду – там наша сила! Не багаті ми, але багато нас є. Скиньмося в громаді по одному ринському, а кілько то буде соток. Є вже початок до заложеня каси позичкової. Кожда громада повинна мати свій банк, свою касу позичкову, а вся провізія, то є заробок каси не піде межі чужі люде, але на громаду, на порятунок зубожілих та на запомогу бідних!..”¹².

У 1891 році філію „Просвіти” було відкрито в повітовому місті Рогатині. Це трапилось через 23 роки після заснування товариства у Львові. Її організаторами були о. Іван Маркевич (село Юнашків), о. Йосиф Макогонський (с. Липиця), о. Степан Городецький (село Вербилівці та село Бабухів), Йосиф Яворський (село Путятинці). Першим головою Рогатинської управи „Просвіти” обрали священика села Путятинці о. Йосифа Яворського.

У січні 1892 року новостворена управа читальні „Просвіти” звернулася з „Відозвою до всіх патріотів Рогатинського повіту” із закликом організувати свої місцеві просвітнянські осередки. У відозві зазначалося: „Се непохитна правда, що лише просвічений народ має право і силу зайняти поважне становище посеред других народів землі... „Філія „Просвіти”” звертається до всіх свідомих рогатинців і просить організувати в селах читальні і подати інформацію: 1. Чи є у Вас читальня і в якому стані? 2. Якщо нема читальні, чи можна знайти хоч би 10 членів, котрі би бажали заснувати читальню? 3. Чи можна в селі організувати хор і молодь до декламації”¹³.

На заклик новоствореної управи „Просвіти” в Рогатині активно відгукнулися в багатьох селах повіту. Читальні „Просвіти” виникають у місті Бурштині (1894), селах: Загір’я (1893), Різдваїни (1894), Жовчів (1894), Колоколин (1895), Бабухів (1895), Залужжя (1895), Дегова (1896), Васючин (1897), Чагрів (1897), Чернів (1898), Черче (1898), Підмихайлівці (1898), Чесники (1901), Желибори (1901), Стратин (1903), Коростовичі (1904), Бовшів (1907), Делятин (1909), Пуків (1912). У 1908 році в Рогатинському повіті було вже 68 читалень „Просвіти”¹⁴.

Загалом утворення читалень „Просвіти” в Галичині набуло небувалих масштабів. Якщо в 1891 році їх було п’ять, 1900 – 924, то в 1909 – 2 185¹⁵.

Ініціаторами заснування читалень виступали переважно греко-католицькі священики. До створення Рогатинської філії та читалень найбільше долучилися парохі: о. Павло Кудрик (місто Рогатин), о. Омелян Ваньо (село Залужжя), о. Лев Залужний (місто Рогатин), о. Теофіль Теліховський (місто Бурштин), о. Степан Городецький (села Вербилівці, Бабухів), о. Дмитро Розлуцький (село Жовчів), о. Омелян Рудницький (село Конюшки), о. Гавриіл Боднар (село Свистільники), о. Євстахій Стернюк (село Липиця Долішня).

Читальню „Просвіти” у селі Бабухові Рогатинського повіту було засновано 1895 року. Про це йдеться у зверненні голови товариства Григорія Хабурського до Виділу „Просвіти” у Львові:

„Читальня „Просвіти” с. Бабухів Рогатинського повіту, рік заснування 1895.

Почтенное Благородіє.

Прошу вислати для читальні „Просвіта” з Бабухова друге справозданіє, поневеть тоє которое нам прислали, крамар стратив. Устав для читалень єсть. Только стратив висшезгаданій примірник справоздания, котрий прощу прислати за плату. Поверну разом з виплатою.

С почтенієм

Григорій Хабурський
Бабухів, 26.09.1897”¹⁶.

За даними звіту (справозданія) читальні „Просвіти” в Бабухові за 1896 рік, членами товариства було 44 мужчин і жодної жінки. Із них 43 – письменних і 1 – неписьменний. Загальний річний дохід – 4 зпр. 40 кр. У бібліотеці читальні нараховувалося 60 книжок, із яких 21 книжку позичали для читання. Більшість книжок на господарську тематику. Читальня передплачувала часопис „Свобода”, а газету „Діло” передплачував для читальні о. С. Городецький¹⁷.

У звіті читальні за 1900 рік відзначається, що членські внески для членів читальні становлять: для чоловіків – 40 сот., для молоді – 20 сот. Членами читальні було 35 чоловіків і 14 парубків; разом – 44 особи. Із них письменних 43, неписьменних – 16. Загальний річний дохід – 29 корон 50 соток. Бібліотека нараховувала 62 книжки, 18 із них позичали читачам¹⁸.

У 1903 році вступні внески для чоловіків збільшилися до 50 сот. Членами читальні було 53 чоловіків і 6 парубків, всього 59 осіб. Із них письменних 43, неписьменних – 16. Загальний річний дохід – 29 кор. 50 сот. Бібліотека збільшилася до 62 книжки, 18 із них позичали читачам¹⁹.

„Просвіта” заохочувала читальні до використання безвідсоткової позики з фонду, призначеного Галицьким сеймом на піднесення рільництва. До кінця 1901 року її отримала 21 читальня на загальну суму 13 400 корон (далі – кр.), а у 1902–1903 рр. – тільки шість читалень, у тому числі читальні „Просвіти” Рогатинського повіту – в Залужі – 400 кр., Григорові – 800 кр.²⁰

Наступний звіт читальні „Просвіти”, адресований Головному Виділу Товариства „Просвіта” у Львові (пл. Ринок, 10) і підписаний головою „Просвіти” в селі Бабухові Г. Хабурським, датується 26 березня 1908 року. У ньому йдеться про те, що читальню „Просвіти” в Бабухові, що нараховує 50 осіб, очолює о. С. Городецький, бібліотека налічує 40 книжок²¹.

В умовах, коли нехтували життєві інтереси народу, утискували інтелігенцію, винищували мову і культуру, „Просвіта” зосередила головну увагу на культурно-освітній роботі серед селянства. Завдяки зусиллям просвітянського активу сільські читальні стали справжніми вогнищами освіти та культури. Силами сільських аматорів тут влаштовували вистави, вечорниці, проводили тематичні вечори, організовували хори й драмгуртки. При читальнях діяли вечірні школи неписьменних, різні курси²².

На формування свідомості молоді великий вплив мало читання книжок про козаччину, татарські набіги, про інші історичні події. Найбільшою популярністю серед населення користувалися історичні повісті А. Чайковського, П. Куліша, В. Будзиновського, І. Франка, М. Старицького, твори класиків української літератури І. Котляревського, М. Шашкевича, В. Стефаніка, М. Черемшини, О. Кобилянської, Б. Лепкого, М. Коцюбинського.

Важливе значення для ліквідації економічної та фахової безграмотності селян, поліпшення методів господарювання мала праця на економічній ниві. У 1911 році „Просвіта” видала книжку Сидора Кузика „Рільничі досвіди і проби, зроблені заходом товариства „Просвіта” у Львові та селянських господарствах в літах 1908–1910”. У ній проаналізовано можливості покращення господарювання 40 повітів, 83 місцевостей, вміщено звіти 121 дослідника²³.

Загалом від заснування у 1868 році і до Першої світової війни „Просвіта” видала 348 тис. науково-популярних книг і підручників накладом 2,9 млн. примірників²⁴. У структурах „Просвіти” діяло понад 2 тис. читалень і бібліотек і нараховувалося 13,4 тис. членів²⁵.

Значну роль у роботі „Просвіти” на Рогатинщині відіграла „Секція українського студентського союзу”, організованого 5 лютого 1910 року. Протягом 1911 року члени секції прочитали в осередках „Просвіти” 22 лекції, зокрема, студент Комар у Фразі („Про спілки для збуту худоби”), студент Чорняк у Конюшках („Про еміграцію”); у 1912-1913 роках студент Володимир Яворський у Лучинцях і Бабухові („Про Т. Шевченка”, „Про Ів. Франка”), в Лучинцях („Політична ситуація в Європі”, „Наше становище в сучасну пору”, „Про алкоголь”), в Конюшках, Путятинцях („Завдання і мета читальні „Просвіти”), в Лучинцях і Бабухові („Козаччина”).

У 1912-1913 роках Секція перереєструвала 13 читалень „Просвіти” та 8 „Січей” у селах: Кліщівна, Воскресінці (В. Мосора), Васючин (Я. Кузик), Уїзд (С. Свєрида), Конюшки, Бабухів (В. Яворський), Гоноратівка, Чесники, Фірлеїв (М. Цап)²⁶.

Перша світова війна радикально змінила ситуацію в Галичині. 3 вересня 1914 року російські війська зайняли Львів. Було закрито всі українські бібліотеки, видавництва, газети, школи, заборонено друкувати будь-що українською мовою. Без суду і слідства арештовано та заслано українських діячів, серед яких Михайла Грушевського заслано до Симбірська, а згодом до Казані; Андрея Шептицького відправлено до монастирської тюрми у Суздалі, де він перебував до 1917 року. За словами М. Грушевського, „у всіх ворогів українства заявила тверда надія і навіть певність, що тепер можна буде задавити українство до решти в самім жерелі його, яким уважали вони Галичину і на всій Україні Російській. „Кінець українству” – таке було гасло російської адміністрації”²⁷.

З особливою завзятістю було припинено діяльність „Просвіти”. Нищилися просвітянські книги, зазнавали справжнього терору члени й організатори товариства. „Єдиною відродою, – зауважив Ж. Ковба, – було те, що певна кількість книжок, часописів потрапила до рук солдатів-українців, і не одному прислужилося їх читання як перший камінь у підвалини національної свідомості”²⁸.

Як відомо, героїчна спроба українців Галичини здобути незалежність через відсутність політичної єдності, досвідчених провідників і переважаючу силу зовнішнього чинника зазнала невдачі. На Західній Україні було введено надзвичайний стан, запроваджено військовий і поліційний терор, „польський стан посідання” на українських землях, окупаційна влада намагалася злити Галичину з етнічною Польщею. Часопис „Народна воля” повідомляв, що 7 листопада 1921 року шостий відділ польських уланів (понад 60 людей) із Бережан приїхав до Бабухова й почав насильний перепис населення. „Побивали селян, а пограбоване майно відвозили до Бережан. Сильно побили Теклю Кулик і Василя Федину, а інших примусили 24 годинним арештом підписати конскрипційні аркуші”²⁹. ...В Путятинцях, Бабухові, Конюшках, Пукові, Явчу, Підгородді, Черчу й Заланові арештували українських священиків і вийтів, а людей побивали і грабили”³⁰.

Післявоєнний стан Бабухова описано у статті, вміщеній у журналі „Рогатинець” в дещо специфічній формі під вигаданим прізвиськом Князь Усусу: „Бабухів. Село гарно колись розвивалося та держалося. Дивним дивом дуже підупало тепер, мимо воєнного досвіду, мимо соток тисяч лицарських могил на всій Україні... Наказний начальник громади, не вибраний волею всіх, добре дбає для других та не для рідної громади...

Пригадуються нам татарські часи та яничари... Доборолася Україна!..

За жертви найкращих синів, за кров і самопожертву, діждалися ми в кінці нашого раю по заслугі... Всеволодна доля завжди нагороджувала і нагородить тепер за всі заслуги сторицею. Будьмо тільки терпеливі та непохитні у вірі... Збиратимемо наше жниво по заслугі... І це саме повинно й підбадьорювати нас у теперішньому раю та не знеохочувати нас і до дальших жертв для спільного добра... Благословенна будь теперішня хвиля!.. Оздоровлюєш ти тепер й очі й вуха наші... І зазидуватимуть нам справедливо прийдешні покоління, яким таки вже не прийдеться пережити таких цікавих і багатих змістом життєвих хвиль... Щасливі ми, тай годі – щасливі всі „Бабухівці” на всій нашій землі!..

Асекурація нашого видимого добра так само поступає вперед. Представник нашого рідного „Дністра” показав всім подвійну асекурацію і за ним пішла вже більшість громади. Рабська ми колись і неслухняна голода, баранячі голови – тепер навчилися справно йти вперед за всяким подувом вітру без огляду на наслідки... Що не кажи – гідні ми нашого раю! Нехай же він вічно святиться для нас, доки не перейдемо згідно у вищий рай.

Хвала тим, що замкнули нам читальню. Менше маємо клопотів тепер і довше... можемо кумкати, в приємному для нашого тіла, болоті... Не пора, не пора, не пора дбати нам про душу, якої не знаємо та не маємо!

Граї музыка щонеділі, коли не щодня, щоби замість душ наших, яких уже не чуємо в собі, добре почули в молодому нашому поколінню баранів ті осячі ніженьки наші!..

Бабухівські воєнні каліки-жертви не беруть справді ніякої участі в культурних „гопках”, не перешкоджають у забавах – зате дістають великі підмоги від християнської громади й живуть в достатках та братній пошані, як наші рідні князі та бояри... Свідком цього є наш брат і товариш вірний Андрух Забігач.

І ще раз гримну: Да святиться культура та християнська любов у „Бабухівцях” Соборної Рогатинщини, з „Дажбоговими внуками „Бурштинцями””!..

Князь Усусу”³¹.

Проголосивши себе просвітньо-економічною організацією, „Просвіта” розгорнула кампанію за створення так званих „читальняних крамниць” – торговельних установ, що існували при читальнях цього товариства. Створення таких крамниць, як і взагалі підтримка крамничного руху, передбачалися § 50 статуту³².

Громадські крамниці повинні були здолати монополію іонаціонального торговельного капіталу, забезпечити розвиток господарства, налагодити товарообмін між містом і селом, сприяти реалізації виробів українського промислу. Втративши можливість монополювати ціну на споживчі товари, шинкарі й перекупники змушені були наблизити ціни та якість споживчих товарів до потреб українського покупця. Прихильники громадських крамниць розраховували, що товар у цих крамницях продаватиметься за ціною, близькою до його собівартості, оскільки власниками капіталу крамниці та її покупцями виступали переважно одні й ті ж люди. Мета крамниці – гармонійно поєднувати вигоду для споживача – дешевий

продукт, з вигодою для виробника (селянина чи ремісника) – зростанням його заробітків, оскільки продавала товар, у першу чергу, вітчизняного виробництва³³.

Поширення громадських крамниць (церковних, крамниць сільських громад, читальня них), розгортання так званого „крамничного руху”, що передбачав популяризацію та підтримку, поряд із громадськими, й приватних торговельних закладів, було заслугою української духовної та світської інтелігенції. Галицька українська еліта усвідомила: для збереження своєї віри й національної самосвідомості українцям необхідно вдатися до економічного самозахисту перед визиском з боку влади, великих землевласників та іноземного, головню, єврейського і польського, капіталу. До прийняття закону про громадські організації 1867 року такий самозахист був можливий лише через органи громадського самоврядування та церковні братства. Висновок про необхідність об'єднання зусиль для праці на економічній ниві українська інтелігенція робила на основі історичного досвіду власного народу, а також досвіду інших слов'янських народів Австрії, зокрема чехів, словенців, які швидше й активніше, ніж українці, творили громадянське суспільство³⁴.

На Рогатинщині крамничний рух значно поширився у 1890-х роках. За даними Осипа Кравченка, в кінці 1892 року там функціонувало 15 приватних чи громадських крамниць, зокрема у таких селах, як Фірлеїв, Беньківці, Черче, Заланів, Фрага, Підгороддя, Липиця Горішна і Липиця Долішна, Княгиничі, Скоморохи Нові, Путятинці, Бабухів та ін³⁵.

У селі Бабухові крамниця винаймала приміщення в Михайла Іванціва за 180 крон річних. У 1895–1896 роках бабухівська громада збудувала власний будинок, у якому розмістилася крамниця. Річний дохід крамниці становив 100 зл. р. 1 крон. З 1897 року крамницею повністю стала опікуватися читальня „Просвіти”³⁶.

Про крамничні справи в Путятинцях, Бабухові, Лучинцях повідомляла газета „Діло”: „Перебуваючи кілька тижнів тому в Рогатині я мав нагоду придивитися ближче до відносин, по крайній мірі в одній частині того руського повіту. Як, з одного боку, центр повіту Рогатин спить «сном блаженних», так, з другого боку, видно що раз більший рух і життя по селах, і це в основному завдяки ініціативі людей доброї волі, а також і селян самих, які чим раз то більше розуміють свій власний інтерес. Згадаю тут про три факти, які не можуть бути байдужими для загалу Русинів.

В селі Путятинцях, 1/2 милі від Рогатина, основано, головню ініціативою знаного патріота о. Йосипа Яворського в селі крамницю і об'єднано її з читальнею. Які перспективи могли би мати на терені дрібної торгівлі і промислу, її можна побачити хоча б на путятинецькій крамниці. Протягом шести тижнів, тобто від часу заснування крамниці, продано товару більше ніж на 300 зл., а слід знати, що діло засноване з дуже невеликого капіталу, лише 50 зл. Крім цього слід також взяти до уваги і цю обставину, що крамниця повинна витримати велику конкуренцію з боку жидів, що густо розселились по наших селах, а також що двір і вся двірська прислуга старається принизити значення крамниці і дуже нерадо дивиться на економічні та просвітні подвиги нашого селянства. Усі товари путятинецька крамниця бере зі складів „Народної торгівлі” в Рогатині – а страхується в товаристві „Дністер”.

Другу крамницю засновано заходом о. Стефана Городецького в селі Бабухові. Крамниця також об'єднана з читальнею, розвивається і йде вперед – но все ж таки не такою скорою ходою, як крамниця в Путятинцях, бо в селі крім корчми, сидить ще третина жидів, то ж і конкуренція велика. Між Путятинцями і Бабуховим лежить село Лучинці – село доволі заможне – так що ж коли брак пасовиська і лісу дається

дуже взнаки громаді. За фіру сіна для худоби на зиму працює ціле село на двірських сіножатах, а власне поле обробляється хіба що похапцем. Але тій біді, здається буде скоро кінець. Ініціативою кількох енергійних селян купує село від власника села Конюшок п.Баньковського 72 морги сіножатеї, за ціну 30.000 зл., взявши, за порадю радника д-ра Савчака, 26.000 зл. позики в краєвому банку у Львові. Решта, тобто 4.000 склала громада – і цю суму, у вигляді завдатку вже вручено п. Баньковському”.

М.М.³⁷

Наприкінці 1897 року „Просвіта” мала 146³⁸, а через шість років – 450 „читальняних крамниць”. Їх роботою опікувався спеціальний референт із економічних питань („мандрівний учитель”). Першим таким „учителем” був агроном В. Король (1896-1902), його наступниками – А. Гарасевич (1904-1909) та Сидір Кузик (1909-1914). Референти „Просвіти” читали лекції на економічну тематику, надавали селянам, зокрема членам читалень, різноманітні консультації, провадили ревізії господарських установ Товариства. Лише в 1898-1899 роках В. Король провів „люстрацію” господарських об’єктів „Просвіти” у 18 повітах і прочитав лекції у 249 сільських громадах та в 9 міських філіях товариства. Ці лекції, за даними „Просвіти”, слухало 16 055 осіб, із яких 44 – представники інтелігенції, решта – селяни та міщани³⁹.

У крамничному русі, крім „Просвіти”, активну участь брали „Народна торгівля”, Товариство „Руська Бесіда”, „Сільський господар” „Общество имени Михаила Качковского”, Страхове товариство „Дністер” та інші громадські й економічні інституції. Так, товариство „Дністер” у 1903 році виділило „Народній торгівлі” субвенцію в 2000 крон для утримання „мандрівного вчителя крамничної справи”⁴⁰.

З приходом на митрополичий престол Андрея Шептицького до крамничного руху активно долучилася Греко-католицька церква. Вона започаткувала спеціальну акцію з організації „християнських (церковних) склепів” (крамниць) у сільських парохіях⁴¹, якою керував господарський адміністратор Галицької митрополії о. Тит Войнаровський.

Визначний український кооператор Іван Петрушевич звернув увагу на окремі недоліки, які перешкоджали розвитку крамничної справи. Головний із них полягав у тому, що крамниці практикували продаж товарів у борг. Відмовившись від кредитування покупця, приватні українські крамниці ризикували втратити частину клієнтів, а громадські – ще й сенс існування в очах багатьох селян та міщан. Адже більша частина незалежного населення не мала сталого заробітку, а отже й грошей, щоб розплатитися за споживчі товари. Не завжди вигідним був і натуральний обмін, оскільки більшість крамниць тоді ще не займалася закупівлями сільськогосподарської продукції та ремісничих виробів. Невідомий автор у статті „З Рогатинщини: словце про читальні і крамниці” писав: „Щоб заохотити людей до піддержки власного підприємства, крамниці продавали товар з невеликим лиш зиском, при чому замість готівки приймали яйця і різного роду збіжжя по біжучій ціні”⁴². Залишаючись легким об’єктом для наживи з боку торговця-„чужинця”, український селянин чи ремісник бачив основну вигоду від існування національної крамниці, не лише громадської, а часто й приватної, саме в тому, щоб безвідмовно отримувати необхідні йому товари і не робити при поверненні боргу якихось доплат.

Завдяки крамничному рухові суспільна свідомість галицьких українців змінювалася. Замість зневаги або ж байдужості до торгівлі спостерігалася посилена увага до неї. Подолання господарської відсталості, розбудова соціальної структури нації, національно-економічне визволення все частіше пов’язувалися з крамничним рухом. За словами В. Нагірного, „в останніх роках, а головню від заснування „Народної

Торговлі” збудилося заінтересування для купецького, а властиво для крамарського діла і то так, що чи то в нарадах політичних, економічних чи просвітніх, все зводиться бесіда про крамарство і кожний думає, що крамарство доведе народ до цілковитого добробуту”⁴³.

У 1905 році К. Левицький та І. Петрушевич видали на кошти товариства „Просвіта” „Порадник торговельний”. У ньому йшлося про те, що галицькі українці – народ хліборобський і купців серед нього дуже мало. Торгівлю у селах і містах вели переважно чужинці, які заробляли на цьому великі статки. З кожного села щорічно вони вивозили велику кількість хліба, льону, картоплі, капусти, а також корів, телят, свиней, гусей, качок, курей, шкіри, пір’я та іншої сировини. На всьому цьому заробляли не тільки гуртівники, а й їхні агенти, помічники, візники. Ще більші заробітки мали посередники на товарах, які привозили до села і перепродавали людям у крамницях. Пригадаймо, які це були товари: „Плуги, борони, рала, колісниця, сокири, ножі, рикалі, сапи, підкови, прилади господарські і ремісничі; кожухи, сіраки, камізельки, пояси, чоботи, капелюхи, сукна, полотна, перкалі, цайги, спідниця, димки, запаски, корсети, кацабайки, хустки, місьюрки, застязки, квітки і коралі; горшки, макітри, баняки, миски, збанки, тарелі, склянки; кварта, цебри, цебрики, коновки, діжки, зільниці, фаски, бочки, балії, путні; ложки, ложники, сільниці, шапки, образи, маглівниці, тачівки, стільці, лавки, шиби, замки, колодки, ланцюги, цвяхи, воловоди, ужиска; лямпи, нафта, сьвічки, ліхтарні, ліхтарі, ігли, шпильки, нитки, пряжі, ножиці, наперстки, мука, крупа, грис, дріжджі, сіль, цукор, солонина, смалець, ковбаси, вуджена, всіяке коріне, кава, оселедці, москалі і сардинки, чай, пиво, вино, горівка, мід до питя і патока – се тільки найважніші товари до буденного ужитку, без яких годі обійтися”⁴⁴.

Автори „Порадника” обрахували, що лише одна сім’я протягом року купувала товарів на 200 корон. Якщо в селі проживало 300 сімей, то разом вони витрачали на закупівлю товару 60 тис. корон. Це означало, що чистий заробіток від торгівлі товарами першої необхідності становив 10-15 тис. корон.

Водночас К. Левицький та І. Петрушевич дорікали галичанам за невміння організувати торгівлю товарами першої необхідності: „Доволі глянути на сільську крамницю, аби побачити, яким товаром-добром і як вона торгує, – зазначали вони. – Трошка стухлої муки в бруднім мішку валяється десь в куті на незаметаній землі або підлозі; крім того грудка цукру, банька нафти, кілька пачок сірників і „папірців”, то звичайне все, чим може попасти і налюбуватися людське око. Муку чути мишами, цукор нафтою, сірники пріють, нафта заправлена бензиною палахкотить. Але і сей запас товарів не все на складі і нераз тому, що рад-би їх купити у свого, приходиться відійти з порожніми руками”⁴⁵.

Автори „Порадника” висміювали тих крамарів, які вели свою торгівлю так, ніби робили ласку покупцям. Якщо ж хтось із них попросив товару, якого немає в крамниці, його могли обізвати грубим словом.

Хибним К. Левицький та І. Петрушевич вважали такий погляд на торгівлю, коли хтось думав, що „досить купити вагу і трохи злежалого товару” і „зиски попливуть ніби з керниці”. „Кожне ремесло вимагає науки, знання і практики. Як шевця без фахового знання звуть „полатайком”, так і крамарство без науки і торгівлі можна назвати хіба капарством”. Той, хто брався торгувати, але не мав відповідних знань та необхідного капіталу, був, на їхню думку, „або дурень, або злодій”⁴⁶.

За даними Ю. Павликовського, якому належить провідна роль в українському кооперативному русі у міжвоєнний період, бачимо, що в 1903 році на 3 374 громади

у Східній Галичині припадало 1 686 громадських і приватних крамниць, а через рік – уже близько 2 тисяч⁴⁷. Згодом значна частина крамниць прийняла статус кооперативів. Проте багато просвітян вирішили, що трансформація крамниць при читальнях у кооперативи не є обов'язковою. У 1913 році читальні „Просвіти” ще утримували 457 крамниць⁴⁸.

Важкі часи для „Просвіти” настали, як ми уже відзначали, в роки Першої світової війни, коли царська влада заборонила всі українські періодичні видання, товариства, розгромила культурно-освітні інституції, пограбувала бібліотеки та музеї.

У роки незалежності Української держави „Просвіта” швидко відроджувалася. На жаль, цей період тривав недовго. Уже з 20-х років доводилося працювати в умовах жорсткого контролю польської влади.

Голова товариства „Просвіта” в селі Бабухові Г. Хабурський та секретар С. Маліцький скерували 10 липня 1921 року до Головного Відділу товариства „Просвіти” у Львові повідомлення, де зазначалося, що повітове староство в Рогатині для відкриття читальні „Просвіти” вимагає затвердженого в намісництві статуту. Старий статут „Просвіти” було втрачено під час війни, а тому керівники „Просвіти” в Бабухові просили вручити Миколі Лазуркові новий статут⁴⁹.

19 серпня 1921 року у відповідь на рішення Головного Відділу товариства „Просвіти” у Львові від 25 липня 1921 року повідомлялося, що 26 червня 1921 року читальню „Просвіти” в Бабухові відновлено на загальних зборах, у яких взяло участь 84 особи. Збори головою „Просвіти” обрали Григорія Хабурського, заступником – Стефана Скробача, скарбником – Петра Пилипіва, писарем – Стефана Маліцького, членами управи – Дмитра Галушку та Івана Чепіля.

У повідомленні зазначалося, що, читальня „Просвіти” в Бабухові має власне приміщення. Драматичний гурток двічі ставив виставу „Назар Стодоля”, чистий дохід від перегляду якої перераховувався у фонд „Учіться, брати мої”. Відділ читальні передплачував газети „Батьківщина”, „Український голос”, „Світ дитини”, „Світло”.

Бабухівці повідомляли також про відновлення читалень „Просвіти” в сусідніх селах – Путятинці і Вербилівці⁵⁰.

У звіті читальні „Просвіти” в селі Бабухові за 1921 рік, датованому 15 березня 1922 року, зазначено, що членами „Просвіти” зареєстровано 139 осіб, із них чоловіків – 40, жінок – 39, парубків – 38, дівчат – 22; грамотних – 129, малограмотних – 10. Члени „Просвіти” заслухали доповідь „Про ліквідацію неграмотності”. Бібліотека налічувала 30 книжок. Драматичний гурток, окрім вистави „Назар Стодоля”, двічі показав виставу „Учитель”. Власний будинок читальні „Просвіти” фігурував під № 158⁵¹.

24 червня 1923 року Григорій Хабурський, Микола Кордис, Іван Поперека, Петро Іванців, Степан Івасик, Микола Мазурик, Ясько Бажик, Іван Дадак, Іван Мазурик, Сень Галушка, Ілько Іванців звернулися до Воєводства в Станіславові з проханням дозволити організувати читальню „Самоосвіта”, затвердити відповідний статут⁵².

У звіті, датованому 12 березня 1924 року, йдеться про можливу постановку вистави „Безталанна”, кошти від якої повинні використовуватися на видатки читальні та на придбання книг. Бібліотека нараховувала на цей час 104 примірники літератури, 28 з яких на кооперативну тематику. Вступний внесок для членів „Просвіти” становив 1 злотий⁵³.

23 червня 1924 року члени бабухівської громади: Григорій Хабурський, Степан Скробач, Микола Кордис, Петро Іванців, Гриць Сас, Іван Кордис, Микола Ски-

бак, Ілько Іванців, Іван Височанський, Іван Мазурик – ще раз звернулися до Станіславівського воєводства з проханням затвердити статут для читальні „Просвіти”⁵⁴.

Цього разу статут було зареєстровано 29 липня 1924 року за №7296/ів. Мету і зміст діяльності товариства подаємо в оригіналі:

„А) Ціль Товариства і об'єм ділання.

§ 1. Ціллю Товариства є: просвіта і піднесення культури українського народу у всіх його верствах і напрямках життя.

§ 2. До досягнення цієї цілі прислугують Товариству отсі способи:

а) видання усякого рода книжок, творів, письм, журналів і часописів в мові українській або після потреби иншої, особливо ж творів і письм популярних для сільського і міського люду, – та їх розширення;

б) устне поучування народу в справах просвітних, культурних, господарських, торговельних і промислових, а то через делегатів, люстраторів і мандрівних учителів;

в) закладання на території Воєвідств: львівського, тернопільського, станіславівського і краківського (§ 4.) філій і читалень Товариства «Просвіта», як також поміч і опіка над тими товариствами;

г) улаштування публичних лекцій і викладів, літературно-музичних продукцій, концертів, аматорських вистав театральних, – взагалі плекання музики та співу і ведення людогового театру та кінотеатру;

д) улаштування національно-культурних свят і просвітних віч та прогульок в цілі пізнання краю і народу та гідних звиджування місць;

е) закладання і удержування бібліотек, народних музеїв, публичних читалень і випозичалень книжок, як також збирання і видавання всяких матеріялів, відносячихся до пізнання краю і народу;

ж) основування і ведення книгарень, друкарень, переплетень і инших до досягнення цілей Товариства потрібних помічних підприємств;

з) улаштування і ведення шкіл: народних, середніх і вищих, як також шкіл господарських, торговельних, ремісничих і промислових з мовою викладовою українською, – зглядно після потреби иншою, – та устроювання курсів для неграмотних і курсів для доповнюючої і підготовляючої науки, як також курсів торговельних, рільничих, промислових і домашнього господарства;

і) закладання і ведення бурс, захоронок, захистів, діточих городів, вакаційних осель і инших добродійних заведень, в яких виховувалабися убога а талановита молодіж відповідно до своїх здібностей і потреб українського народу;

и) закладання взірцевих господарств, досвідних стацій, взірцевих садів, шкілок деревних і городів;

к) запомагання матеріяльне письменників, артистів, учених, учителів народних і образуючої молодіжи стипендіями, преміями і иншими способами;

л) улаштування анкет, з'їздів і конгресів в справах просвітньо-наукових і просвітньо-культурних;

м) оголошування конкурсів і премій за найкращі твори письменства та умілости;

н) улаштування просвітних і етнографічних вистав;

о) взагалі заохочування всіх верстов українського народу до просвіти і науки; розбуджування замиловання до ощадности і праці, як також ділання всього, що може причинитися до піднесення просвіти і культури українського народу.

§ 3. В цілі придбання або побільшення своїх матеріяльних засобів приймає Товариство вкладки членів, добровільні дари, спадщини і записи, по одержанню на

се дозволу властей. Взагалі може Товариство набувати на власність всякого рода предмети так движимі як недвижимі, з правного обігу невиключені і свобідно орудувати своїм майном і фондами під його заряд через кого-небудь переданими⁵⁵.

13 вересня 1924 року на ім'я Г. Хабурського була скерована заява Рогатинського Староства, яку потрібно було підписати і направити до Воєводства в Станіславові. Зміст заяви подаємо в оригіналі:

„Високе Воєвідство

„Члени читальні „Просвіта” в Бабухові внесли через Головного Виділу т-ва „Просвіта” дня 1.VII.1924 статuti і подання до воєводства в Станіславові з повідомленням про заснування читальні „Просвіта” в Бабухові. По впливі вимаганих законом 4-ох тижнів (§ 4 і 5) закону від 15 лютого 1867 р., коли заказ Високого Воєводства не надійшов, члени – основателі читальні „Просвіта” в Бабухові за повідомленням у свій час Староства в Рогатині скликали на день 9.VII перші Загальні Збори в цілі вибору Виділу читальні. Збори відбулися легально.

Виділ читальні вибрано, який приступив до освітньої праці в читальні. При читальні заснувався аматорський гурток, за старання котрого мало відбутися представлення вистави „Безталанна” дня 28.VIII і 31.VIII б. р., о чім повідомлено Староство в Рогатині дня 20.VIII.1924 р. Референт Староства заборонив дати виставу та взагалі вести освітню роботу в читальні, аж доки не прийде з воєводства затверджений статут.

Супроти сього просять підписати Високе Воєводство о поінформування Староства в Рогатині про правність і фактичний стан справи з поученням не робити підписаному Виділові читальні у веденню ним освітньої роботи.

Бабухів, дня 13.IX 1924

Голова

Секретар”⁵⁶

Значимо, що польська влада жорстко контролювала суспільно-політичне та культурно-освітнє життя українців Галичини. Наявність організацій та товариств необхідно було реєструвати в Повіті (Рогатин) і воєводстві (Станіславів). Будь-які збори, громадські чи культурно-освітні заходи проводили лише з дозволу адміністрації і за присутності представника жандармерії.

1 лютого 1925 року в читальні „Просвіти” відбулися чергові збори її членів. Голова товариства Г. Хабурський представив звіт про роботу читальні за 1924 рік. Голова філії „Просвіти” в місті Рогатині подякував старому складу Управи за добросовісну роботу. Збори обрали нове керівництво читальні в такому складі:

Виділ „Просвіти”

Бажик Ясько – голова;

Іванців Ілько – заступник;

Іванців Петро – секретар;

Скибак Микола – бібліотекар;

Івасик Степан – скарбник;

Сас Марія – член виділу;

Мазурик Іван – член виділу;

Чепіль Іван, Гідзяк Микола, Сас Микола – заступники членів виділу.

Контрольна комісія

Скробач Степан;

Сас Федір;

Брозовський Василь.

Члени філії „Просвіти” в Рогатині

Кордис Іван;
Наконечний Іван;
Богда Василь.

На пропозицію Степана Скробача Григорія Хабурського обрали почесним членом читальні „Просвіти”.

Було також встановлено новий розмір членських внесків: 1,5 злотих для чоловіків, 0,5 – для жінок і 10 сот. – вступні⁵⁷.

У звіті про діяльність читальні „Просвіти” за лютий-березень 1925 року міститься інформація про прочитані реферати („м. Київ”, „Галицьке князівство”, „Роль жінки в родинному і громадському житті”, „Т. Шевченко і селянство”, „Шевченко як поет і пророк”); літературні читання (твори Т. Шевченка „Холодний яр”, „Кавказ”, „Суботів” – III частина, „І мертвим, і живим, і ненародженим...”); спільні читання творів Т. Шевченка („Наймичка”, „Причинна”, „Реве та стогне Дніпр широкий”, „Не кидай матері”); декламації („Мені однаково...”, „Суботів”, „Тарасова ніч”, „Кавказ”); сценічні монологи („Іван Наливайко”); вистави („Свідки”, „Тарас Пастушок”, „Кара совісти”, „Пошились в дурні”).

Драматичний аматорський гурток поставив вистави: „Безталанна” (2 рази), „Нещасне кохання” (2 рази), „Невільники” (2 рази) і по одному разу „Свідки” і „Тарас Пастушок”. Готувалася постановка вистав „Кара совісти” і „Пошились в дурні”. Режисер – Микола Мазурик.

Повідомлялося про засідання Виділу, на якому розглядали шкільні справи та організацію після вистав забав із танцями⁵⁸.

З кожним роком „Просвіта” в Бабухові зростала кількісно і урізноманітнювала культурно-освітню роботу серед населення. У 1929 році в селі Бабухові проживало 1 097 осіб, із яких 1 041 – українці. Членами „Просвіти” стали 293 мешканців, із них 293 – чоловіків і 108 жінок. 25 осіб були членами товариства „Просвіти” у Львові. Дорослі платили членські внески у сумі 2 злотих, а молодь – 1 злотий. 2 злотих становили внески для членів товариства „Просвіта” у Львові. Ними повинні були стати всі члени Виділу і ревізійної комісії.

До читальні селяни сходилися в неділю та у свято. Саме в ці дні проводилися культурно-просвітні заходи. Таких протягом 1928 року нараховувалося 10. Так, 31 березня влаштовувалося Шевченківське свято, 21 вересня – Свято книжки, 8 грудня – Свято „Просвіти”. Членами Рогатинської філії „Просвіти” та викладачами Рогатинської гімназії імені Володимира Великого проводилися бесіди про організацію кооперації, про товариство „Сільський господар” та про форми і методи просвітницької роботи.

Бібліотека працювала в суботу і неділю. Нарховувала вона 443 книжки. Найбільшою популярністю користувалася книжка на історичну тематику. Читальня передплачувала часописи „Громадський голос” та „Жіноча доля”⁵⁹.

11 січня 1928 року керівництво „Просвіти” в селі Бабухові скерувало листа до Головного Виділу товариства у Львові такого змісту:

„До товариства
„Просвіта”
Lwow
Rynok 10/1

Хвальний Виділе!

Просимо не висилати на 1928 рік журналу „Життя і знання”, за причину подаємо будову читальної домівки 1928 році, для того мусимо заощадити гроші.

Бабухів

11/1.1928

Бажик Яцко

голова

З просвітним

привітом

Іванців Петро

писар’⁶⁰.

На загальних зборах членів „Просвіти”, що відбулися 28 квітня 1929 року, було обрано новий склад керівництва:

„Виділ:

1. Хабурський Андрій (голова) – 52 роки;
2. Скибак Михайло (заст. голови) – 39 років;
3. Іванців Петро (секретар) – 30 років;
4. Височанський Федь (скарбник) – 31 рік;
5. Гідзяк Микола (бібліотекар) – 30 років;
6. Чепіль Василь (господар) – 20 років;
7. Сас Гриць (член Виділу) – 41 рік;
8. Балацький Сень (I-й заст.) – 27 років;
9. Наконечний Дмитро (II-й заст.) – 25 років;
10. Алембіта Іван (III-й заст.) – 38 років.

Ревізійна комісія:

1. Сас Теодор;
2. Хабурський Іван;
3. Височанський Іван’⁶¹.

Розмах діяльності „Просвіти” в Галичині не дав змогу суттєво обмежити її роботу, однак уже на початку 30-х років усі організації „Просвіти” в Галичині зобов’язані були реєструвати свою діяльність у поліцейських повітових управліннях. Поліцейські дільниці вели постійне спостереження за діяльністю місцевих філій, під пильний нагляд карних органів потрапляли активісти цієї організації⁶². Влада намагалася обмежити вплив політичних партій, особливо Організації українських націоналістів на діяльність просвітніх організацій. Активні члени „Просвіти” були змушені відвідувати поліцейські відділки та звітувати про своє місцеперебування, що, зрозуміло, не сприяло їх ентузіазму в галузі просвітництва⁶³.

Важкого удару товариство „Просвіта” зазнало в часи урядової політики, званої „пацифікацією”. У більшості філій проводилися обшуки, арешти, навіть погроми, траплялися випадки руйнувань будівель філій, конфіскації майна, вилучення накладів видань, ліквідації друкарень. Зокрема, було зруйновано будівлю просвітянської друкарні в Княгиничах, що на Рогатинщині⁶⁴.

Численні факти про антиукраїнські акції фіксувалися у звіті Української парламентської репрезентації, представленому у Лізі націй⁶⁵. До суду віддали 909 українців, у тому числі п’ять депутатів Сейму республіки⁶⁶. Осип Назарук, редактор часопису „Нова зоря”, стверджував, що провокації організовували самі поляки, а нерідко бандити для полегшення грабунку⁶⁷.

У статті „Що діється в нашому краї” газета „Діло” розповіла про події на Рогатинщині: „В цілому повіті переводиться від 23 вересня ц. р. по нинішній день (21 жовтня 1930 р. – С. Г.) основну пацифікацію. В першій турі брала участь поліція з поліційної школи в Мостах Великих в отсих селах: Бабухів, Залуже, Потік, Черче, Фрага, Любша, Пуків, Чесники, Данильче, Жовчів, Липиця Горішна, Липиця Долішна, Журів, Чагрів, Григорів, Васючино, Підмихайлівці, Явче, Демянів, Мартинів Старий і Мартинів Новий, Бовшів, Різдвяни, Свистільники. – В тій турі

понищено багато українського добра і побито багато селян і інтелігентів. У другій турі пацифікації брав участь шостий полк уланів зі Станіслава, який переїхав майже всі села повіту з тим, що ґрунтовно понищені отсі кооперативи і читальні «Просвіти»: Підгороддя, Конюшки, Серники Середні, Загір'є, Княгиничі, Журів, Підмихайлівці, Григорів, Чагрів, Васючин»⁶⁸.

Про трагічні події, що відбулися в селі Бабухові, газета повідомила 19 серпня 1931 року: „Дня 10 ц. м. (серпня. – С. Г.) заквартирувався 14 полк уланів у селі Бабухові. Між іншими заквартировано кільканадцять уланів разом з кіньми у місцевого свідомого громадянина Івана Кордиса. Незважаючи на те, що коней могли вояки вмістити у стайнях, не хотіли вони цього зробити, а старалися вмістити коні у stodолі, де господар почав був молотити на насіння. Коли Іван Кордис цьому противився, що можна вмістити коні в стайні і не робити шкоди в господарстві, вояки витягнули шаблі та револьвери і коней умістили таки в stodолі. Іван Кордис дістав серцевий напад і помер – дня 11 серпня ц. р. зараз по відїзді уланів. Помітний був одним з найвідоміших селян у Рогатинщині і майже у всіх місцевих установах вів тепер або колись провід. Був головою кружка „Рідної школи”, „Сільського Господаря”, членом будови комітету „Народного Дому” і т. д. і т. д. На сумну вістку про смерть бл. п. Івана Кордиса, який мав 46 літ, з'їхалися численно громадяни з доколичних сіл, як також представництво повітових установ з Рогатина. Жертву нещасних відносин провадило на вічний спочинок около півтора тисячі місцевих і доколичних селян і інтелігенції. Над гробом покійного попрощав від імені місцевих установ Бабухова Петро Іванців. Жалібному походові пригравала оркестра читальні «Просвіти» з Рогатина, а на чолі походу несли представники кілька вінків від місцевих установ, яких був членом»⁶⁹.

Розпорядження щодо проведення „пацифікації” віддав Юзеф Пілсудський, який на той час виконував обов'язки прем'єр-міністра Польщі. Його дії польські історики пояснюють намаганням навести порядок у „неспокійній” Галичині⁷⁰. Насправді репресивні органи, використовуючи версію про нібито пошуки підпільних організацій політичного напрямку, руйнували створене багаторічною працею майно, переслідували чесних громадян, зовсім не причетних до політичної діяльності.

Незважаючи на репресії, „Просвіта” поширювала знання з національної історії, зокрема княжої доби, козацтва, з проблем народонаселення, з фізичної, соціальної та економічної географії. Вона докладала багато зусиль для того, щоб доповнити культ Тараса Шевченка, який у свідомості масового читача символізував Наддніпрянщину („Велику Україну”), культом Маркіяна Шашкевича, який уособлював Галичину. З цією метою розповсюджували популярні книжки „З Маркіянової спадщини”, „Вибрані декламації”, проводили тематичні вечори, читання вголос.

Література, яку видавали і поширювали через читальні „Просвіти”, формувала у молоді світогляд послідовників традицій часів українських визвольних змагань, озброювала їх ідеєю боротьби за українську самостійну соборну державу. „Читайте Руданського, читайте Шевченка, навіть Франка чи Стороженка, читайте Літописи і поговірки народу, – писав Дмитро Донцов, – а побачите, що не вважав наш народ за „вищу расу” ніяку з тих націй-п'явок, які від віків паразитують на тілі України. Не є для нас і не були „вищою расою” чи „вибраним” (щоб панувати над іншими) народом – ні половці, ні печеніги, ні хозари. Україна має власне призначення і власну містику»⁷¹.

Змінити орієнтири в просвітницькій роботі закликав галичанин і Михайло Драгоманов: „Чи не час вже всяким „Просвітам” закинути попівську науку, – котра підкопана по всьому вченому світу правдивою, свіцькою наукою, – чи не час давати

нашому народові, – котрий бажає науки, як голодний хліба, – ту правдиву, свіцьку науку про природу й громаду, – а не старі попівські казки про життя святих? Поступати інакше, – значить перше всього топити власне будуче...⁷².

Окрім того, М. Драгоманов вважав віджилими ідеї, які колись одухотворяли український рух,⁷³ і поставив перед „австрійськими” українцями дилему: „або ширити серед наш народ радикальні європейські думки і організовувати дію коло них, або гнити на корені”⁷⁴. Він попереджав українську інтелігенцію, що якщо не дати молоді „правдивої науки”, то „нова наша молодь знову на більшу частину піде за маревом всеросійства, через те тільки, що побачить коло них ті думки, котрими тепер живуть люди по всій Європі. Сором буде, коли так станеться”⁷⁵.

Формами діяльності „Просвіти” на Рогатинщині в 30-х роках були: організація курсів ліквідації неграмотності, проведення просвітніх осінньо-зимових тематичних курсів, заснування по селах економічних, просвітницьких і молодіжних товариств, поповнення фондів бібліотек, читалень. У 1932 році тут діяло 54 читальні. У жовтні-листопаді склали 8 освітніх анкет, на основі яких обмірковували плани освітнянської роботи, боротьби з неграмотністю, пропаганди книжки. Свята книжки й Свята „Просвіти” відбулися в Лучинцях, Заланові, Підмихайлівцях, Стратині, Підгородді, Черчі, Данильчу, Бабухові, Потоці, Жовчеві, Дегові, Княгиничах. Пропаганда книжки розгорталася під гаслом „Одна родина – одна книжка”. У деяких селах розійшлося 50 книжок, серед яких переважали „Історія України” і „Кобзар” Т. Шевченка⁷⁶.

Зі звіту читальні „Просвіти” в Бабухові за 1932 рік дізнаємося, що останні збори відбулися 26 березня 1933 року, на яких обрали керівництво у такому складі:

Правління:

1. Хабурський Андрій (голова) – 54 роки;
2. Базів Степан (заст. голови) – 37 років;
3. Іванців Петро (секретар) – 34 роки;
4. Височанський Федір (скарбник) – 35 років;
5. Гідзьяк Микола (бібліотекар) – 34 роки;
6. Наконечний Дмитро (господар) – 29 років;
7. Мазурик Андрій (член виділу) – 29 років;
8. Мазурик Іван (1-й заст.) – 35 років;
9. Височанський Петро (2-й заст.) – 30 років;
10. Чепіль Василь (3-й заст.) – 29 років.

Контрольна комісія:

1. Сас Теодор – 33 роки;
2. Зброжик Іван – 33 роки;
3. Хабурський Михайло – 29 років.

Членами „Просвіти” в селі Бабухові було зареєстровано 179 осіб, із яких 113 – чоловіків, 42 – жінки, 13 – парубків і 11 – дівчат. Протягом року відбулося 9 засідань Виділу, на яких розглядали різні питання, зокрема „Про самоосвітні гуртки”, „Про народний університет”.

Бібліотека „Просвіти” нараховувала 657 книжок. Протягом року було придбано 41 книжку за 128,60 злотих. Прочитано 1 379 книжок, зокрема „Сагайдачний”, „Мазепа”, „Сотниківна” та ін. Читання вголос проводили Степан Базів, Петро Іванців, Микола Чепіль та Микола Гідзьяк.

Аматорський гурток, яким керував Дмитро Наконечний, а режисером був Іван Маліцький, поставив такі вистави, як „Ой не ходи Грицю”, „Батраки”, „Св. Миколай”, „Нові заручини”, „Куди вітер віє”.

„Просвіта” співпрацювала зі споживчою кооперацією, товариствами „Сільський господар”, „Каменярі”, гуртком „Рідної школи”, „Союзом українок”. У приміщенні читальні працювали споживча і молочарська кооперація.

Фінансовий стан „Просвіти” у 1932 році виглядав так (в оригіналі):

Прихід	зол.	сот.	Розхід	зол.	сот.
з членських вкладок	164	40	вкладка до Матірнього Т-ва	25	–
з вистав і концертів	439	63	дар „Просвіти” і наліпки	20	–
з забав і фестинів	340	70	книжки	158	28
дар „Просвіти” і наліпки	20	–	часописи	63	40
з добровільних датків	20	–	театральне приладдя	37	45
з чиншів	62	–	інвентар	56	65
			будова дому	175	35
Сальдо з 1931	371	01	адміністрація і податки	153	76
			ріжні	146	80
Разом	1423	74	Готівка в касі	786	69

Бабухівська „Просвіта” володіла власним дерев’яним будинком вартістю 150 доларів. Загальна вартість рухомого і нерухомого майна читальні „Просвіти” становила 250 доларів⁷⁷.

У наступному 1933 році до складу Виділу „Просвіти” замість Петра Височанського (30 р.) та Івана Мазурика (35 р.) було обрано Степана Івасика (38 р.) та Дмитра Пилипіва (26 р.). Обрали також контрольну комісію в такому складі: Микола Скибак (35 р.), Степан Забігач (34 р.), Іван Пархуць (25 р.)⁷⁸.

У 1934 році керівництво читальні „Просвіти”, яка нараховувала 252 особи, було обрано в такому складі:

Правління:

1. Хабурський Андрій – президент, член УНДП;
2. Базів Степан – заступник, член УСРП;
3. Іванців Петро – секретар, член УСРП;
4. Височанський Федь – скарбник, член УСРП;
5. Сас Теодор – член правління, член УСРП;
6. Бажик Іван – член правління, член УСРП;
7. Хабурський Михайло – член правління, член УСРП.

Спостережна рада:

1. Сас Федь – президент, член УСРП;
2. Зброжик Іван, заступник, член УСРП;
3. Хабурський Михайло, заступник, член УСРП.

У 1935 році правління читальні складалося лише з трьох осіб (Андрій Хабурський, Микола Скибак та Петро Іванців), а в 1936 році повністю змінилося.

Правління:

1. Мазурик Микола – президент, член УСРП;
2. Івасик Степан – заступник, член УСРП;
3. Скибак Микола – секретар, член УСРП;

4. Гідзяк Микола – скарбник, член УСРП;
5. Мазурик Андрій – бібліотекар, член УСРП.

Спостережна рада:

1. Чепіль Іван – президент, член УСРП;
2. Пархуць Іван – заступник, член УСРП;
3. Балацький Сень – заступник, член УСРП.

У цьому році кількість членів „Просвіти” збільшилася до 312 осіб.

Голова Відділу філії товариства „Просвіти” в Рогатині Г. Дмитрів та секретар П. Іванців повідомляли Повітове Староство в Рогатині, що 28 лютого 1937 року відбулися загальні збори читальні „Просвіти” в Бабухові, на яких обрали новий склад керівництва.

Правління:

1. Скробач Степан – голова;
2. Височанський Теодор – заступник;
3. Скибак Микола – секретар;
4. Гідзяк Микола – скарбник;
5. Мазурик Андрій – бібліотекар;
6. Чепіль Василь – господар;
7. Іванців Петро – представник рогатинської філії;
8. Поперека Тимко – заступник;
9. Сас Микола – заступник;
10. Гой Іван – заступник.

Зі 300 членів осередку „Просвіти” в Бабухові 80% – члени УСРП, 20% – члени УНДП⁷⁹.

У 30-х роках духовенство і значна частина інтелігенції поступово відходять від керівництва „Просвітою”, а на їх місце приходять члени та прихильники Української соціалістичної радикальної партії. „Повітове свято свободи” 15 травня 1927 року стало, мабуть, останньою імпрезою, в організації якої духовенство відіграло визначну роль. Останнім головою філії був Григорій Дмитрів, секретарем – Петро Іванців із Бабухова.

У нових умовах для подолання неграмотності рогатинська філія організувала курси, читання вголос, заснувала 16 самоосвітніх гуртків. У читальні села Бабухова функціонував освітньо-зимовий курс вищої освіти (Народний університет), який відвідувало 120 осіб. Вони прослухали 55 доповідей із різних сфер суспільного життя.

Виконуючи ухвалу центрального товариства „Просвіта” у Львові, рогатинська філія призначила для кожної читальні мужів довір’я й організувала низку конференцій. Найкращих успіхів у залученні до просвітньої роботи нових членів досягла громада Бабухова, де мужем довір’я працював Микола Гідзяк. Завдяки його наполегливості до „Просвіти” записалося 100 осіб.

1935 року читальні „Просвіти” Рогатинщини нараховували 7 464 членів, тобто на 926 осіб більше, ніж у 1934 році. Найбільші з них розташовувалися в Добринові і Черчі (457); понад 300 членів мали села: Жовчів (305), Конюшки (350) і Лучинці (305), понад 200: Бабухів, Бабинці, Григорів, Дегова, Княгинині, Стратин і Рогатин.

Бібліотеки осередків „Просвіти” налічували 15 284 книжки. Найбільшими були в селах: Бабухові (792), Данильчу (775), Бабинцях (521), Липиці Горішній (743), Дегові (544), Добринові (569), Рогатині (528), Черчу (579)⁸⁰.

Найпопулярнішими серед видань „Просвіти” стали календарі Товариства, загальний сумарний наклад яких становив сотні тисяч примірників. І хоча на кожен наступний рік видавався новий календар, книжки старих календарів зберігалися в селянських домівках протягом десятиліть.

На сторінках „Календарів” містилися історичні відомості, що впливали на національну свідомість читачів, історичні дати, інформація про українських гетьманів, корисні поради на зразок „Як плекати хатні квіти?”, „Як годувати робочі звірята?”, „Як відучити дітей від злості?”, „Щоби бути кріпким і здоровим”, „Шануйте очи”, світлини українського Львова, будинків „Просвіти”, НТШ, Руського Педагогічного Товариства, Дяківської бурси, „Дністра”, товариства ремісників „Зоря”, „Народної лічниці”. Окрему сторінку автори календаря відводили, щоб читачі могли записувати найважливіші події в родині.

Значення щорічних видань народних календарів „Просвіти” важко переоцінити. Вони стали настільними книгами багатьох українських родин. Талановитими редакторами цих видань були: О. Борковський, О. Партицький, Ю. Романчук, В. Левицький (Василь Лукич), І. Франко, Г. Хоткевич⁸¹.

Отже, товариство „Просвіта” займало важливе місце в культурно-освітньому та господарському житті селян Бабухова, як і українського селянства Галичини загалом, воно сприяло розвитку національної самосвідомості, консолідувало його в єдину українську націю.

2. Кооперативні товариства

Українська інтелігенція в Польській державі вбачала поліпшення матеріальних умов, удосконалення суспільної та професійної структури громади у налагодженні власної господарської діяльності, шляхом розвитку національної кооперації. За оцінкою польського вченого З. Світалського, успіхи українського кооперативного руху в Польщі пов'язувалися з домінуванням у Державній кооперативній раді вихідців із колишньої німецької Сілезії, які забезпечили поширення ідей визначного німецького економіста, одного з піонерів кооперативного руху XIX ст. Г. Шульце-Деліча⁸².

Початки організації української кооперації у Галичині сягали останніх десятиліть XIX ст. У 1883 році виник перший національний кооператив під назвою „Народна торгівля”, у 1903 році перший Крайовий ревізійний союз розпочав планову розбудову мережі української кооперації.

На жаль, галицька еліта з деяким запізненням зрозуміла, що, крім культурно-освітніх потреб селянства, їй доведеться звертатися і до економічних питань, популяризувати ідею самопомоги, тобто покращення долі селян шляхом створення кооперативів. Перша така спроба спостерігалася у 1870-х роках, коли духовенство розпочало кампанію проти пияцтва. Бойкотування алкоголю, створення кредитних спілок, споживчих товариств завдали відчутного удару по євреях-шинкарях, лихварях і крамарях. Це загострило конфлікт між українцями та євреями, що спонукало останніх до еміграції⁸³.

Під впливом священиків селяни масово присягали, що не будуть вживати алкогольних напоїв. Проти цих заходів активно виступили не тільки євреї-корчмарі, а й панські двори, що виплачували селянам заробітну платню горілкою, а також

повітові старости, які вважали, що боротьба з п'янством шкодить державній скарбниці.

Оцінюючи результати діяльності тодішньої інтелігенції духовного сану, І. Виtanович писав: „Дехто у нас згодом легковажно висловлювавсь, мовляв, як мало енергії, які пасивні заходи були у тогочасній соціальной боротьбі... Та це щонайменш непорозуміння, бо навіть зверхні вияви того руху, – масові присяги, численні нові братерські організації тверезості, багатотисячні повітові маніфестації, – закривизували селянські маси і з ними все українське громадянство. А слідом за тим пішло заснування громадських шпихлірів, братських кас, крамниць, спочатку при церквах... Тому що про їх організацію й розвиток залишилось мало слідів, згодом не завжди вірно оцінювали їх значення; мало хто наважувався зарахувати їх до початків історії нашої громадсько-економічної самодіяльності”⁸⁴.

Протиалкогольну діяльність у Галичині проводило також товариство „Просвіта”, яке видавало протиалкогольні книжечки. У 1908 році з цією метою у Львові було засновано товариство „Відродження”. У роки війни його робота занепала і відновилася тільки в 1920 році. У Рогатині в 1928 році⁸⁵ товариство видавало протиалкогольний журнал-місячник „Ми молоді”, перше число якого з'явилося в січні 1928 року за редакцією Миколи Чайковського, в той час директора Рогатинської гімназії. 28–31 березня 1930 року на підтримку товариства „Відродження” в Рогатинському повіті зібрали відповідні кошти⁸⁶.

27 грудня 1928 року М. Чайковський відвідав село Бабухів, організував протиалкогольний гурток „Відродження” і підготував громаду до плебісциту щодо функціонування корчми⁸⁷. Такий плебісцит відбувся 25 березня 1929 року. З 601 дієздатної особи в голосуванні взяло участь 389. Усі, в тому числі дві польські родини, проголосували проти знаходження в селі корчми. Найактивнішими виявилися жінки. Не брали участі в голосуванні євреї, потайки агітуючи за корчму⁸⁸.

Селяни зазнавали великих збитків через місцевих лихварів, які заохочували їх пити і купувати в позичку, а через певний час, коли наростали проценти, виставляли їм величезний рахунок. Несплата боргів призводила до продажу землі з молотка.

П'янству сприяло безпросвітне економічне становище. Землевласники, які володіли монополією на виробництво алкоголю, й шинкарі, котрі алкоголем торгували, сприяли цьому. Доходило до того, що заробіток виплачували батракам у талонах, які реалізувалися тільки в шинку. У 1900 році у Східній Галичині один шинок припадав на кожних 220 жителів, у той час, коли, одна початкова школа – на кожних 1 500.

Не дивно, що серед підданих імперії стан здоров'я українців був найгіршим. Якщо 1900 року одна лікарня припадала на 295 жителів Австрії, то в Галичині це співвідношення становило 1 до 1 200. Унаслідок недоїдання й епідемій більше половини дітей не доживали й до п'яти років. Кожного року від голоду вмирало 50 тис. осіб. Польський письменник Станіслав Щепановський у книзі „Злидні Галичини у цифрах...” стверджував, що продуктивність праці галичанина становила лише чверть продуктивності праці середнього європейця, а споживання їжі – половину. Тому й тривалість життя західноукраїнських чоловіків була на шість років меншою, ніж у чехів, і на 13, ніж англійців⁸⁹.

З українським кооперативним рухом активно співпрацювало Крайове господарське товариство „Сільський господар”, яке було засноване 1899 року і поєднувало в собі ознаки професійної спілки, що захищала селянські інтереси, і товариства аграрної освіти. Влітку 1909 року поїздку на Рогатинщину здійснив член Головного Відділу товариства „Сільський господар” Г. Величко, який знайшов там гарячих

прихильників нової справи. 29 грудня 1909 року в Рогатині побував посол Державної ради, член Головного Виділу „Сільського господаря”, керівник секції плекання худоби о. С. Онишкевич. У результаті виникла філія товариства „Сільський господар”, засновниками якої були священники О. Ваньо, С. Городецький, І. Созанський, П. Чехут і селянин Т. Соломка.

У 1910 році на Рогатинщині товариство нараховувало 506 членів, об'єднаних у 22 гуртках у селах Бабухові, Вербилівцях, Данильчу, Заланові, Лучницях, Пукові, Черчі та ін.⁹⁰

У 1911 році філія становила 26 гуртків, в яких налічувалася 621 особа. Очоловав її о. С. Городецький, секретарем був І. Вербляний. Т. Соломка, А. Терлецький, М. Бабюк, о. О. Ваньо, В. Баслядинський очолили окремі секції. При філії активно діяв освітній комітет, членами якого, крім вищеназваних осіб, стали оо. Й. Яворський із Лучинець і І. Созанський із Черча, М. Шуровський, – професор гімназії з Рогатина, М. Ромаха – учитель із Чесник, П. Трач – учитель із Конюшок. У повіті було закладено 64 досвідні ділянки, засновано Спілку для збуту худоби, яка навіть експортувала продукцію до Англії. 11 червня 1911 року філію знову відвідав член Головного Виділу товариства „Сільський господар” Г. Величко. На освітню діяльність, зокрема на організацію фахових кооперативних курсів, філія отримала 200 корон⁹¹.

У Бабухові гурток Крайового господарського товариства „Сільський господар” створили 18 липня 1910 року. Засновниками гуртка були Григорій Хабурський, Максим Романків, Стефан Хариш, Теодор Гелей, Кіндрат Снігур, Василь Балацький, Іван Гриців, Іван Кордис, Іван Мазурик, Дмитро Хабурський.

Згідно з прийнятим статутом товариство захищало господарські інтереси українського народу перед державною владою, організовувало правовий захист громадян, створювало рільничо-промислові, молочарські спілки, відкривало крамниці, щадничо-позичкові каси, особливо системи Райффайзена, склади для збереження зерна (шпихліри), закладало пасіки, сади, городи, овочеві школи. Йшлося в статуті і про економічну освіту селян, відкриття читалень, бібліотек, рільничих та промислових шкіл. Загалом статут заохочував селян до інтенсивного господарювання, ощадності, збагачення науковими знаннями та практичним досвідом для піднесення власного добробуту⁹².

Вдалися до перших спроб організувати на кооперативних засадах раціональне плекання і збут домашніх тварин. Цим зайнялося товариство під назвою „Кооперативний союз спілок для хову, годівлі і збуту рогатої худоби і свиней”. У 1912 році товариство мало 90 філій, 1 151 гурток, 26 612 членів. Відповідно до статуту товариство мало дбати про піднесення добробуту українського народу шляхом піднесення сільського господарства та домашніх промислів; представляти господарські інтереси населення перед владою, організувати господарські й виробничі спілки, поширювати економічні знання шляхом видання часописів та книжок із господарської тематики, організації читалень, бібліотек, промислових шкіл, надання стипендій на навчання тощо.

8 червня 1912 року філія „Просвіти” в Рогатині звернулася до громадськості повіту з закликом до об'єднання зусиль з метою активізації кооперативного руху:

„Високоповажні панове!

Хлібороб наш працює гірко, та хоч би з сеї праці мав хосен, а то бачимо, що буває звичайно інакше, бо хоч хлібороб щасливо випродукує, то не продасть плодів так, як повинен, а тому, що не може означити ціни своїх продуктів. Про ціну його продуктів, – його праці рішає купець посередник. А в який знова страшний спосіб

визискують нашого селянина посередники-купці при закупні артикулів потрібних до господарства рільничого, а передовсім насіння, штучних погноїв і машин та знарядів господарських, того не треба багато доказувати, бо всі се знаємо. Тож, щоби зробити вже раз кінець тому визискові наших селян як при купні, так і при продажі всіх артикулів і землеплодів – заложено перед трьома місяцями в Рогатині Господарсько-торговельну спілку стов[аришення] зареєстр[оване] з обм[еженою] порукою. І вже з осеню сего року будемо брати від наших членів всі роди збіжжя та гуртом цілими вагонами добре перепродувати. Відтак хочемо заснувати при тій спілці гуртовий склад для всіх склепів і крамниць цілого повіту. Маємо вже на складі всі машини та знаряди господарські як: січкарні, млинки, керати молотильні, коси, серпи – крім того маємо штучні навози, а в сезоні всі насіння господарські. Се товариство чисто хліборобське, тому в першій мірі повинен кожний хлібороб стати членом тої спілки, уділ виновить 5 кор. А впис 1 к. Хто бажає добра собі, своїй рідні і своєму народови, не повинен нічого з господарських артикулів і машин купувати в чужих, лише у нас і через нашу спілку – бо купуючи деінде збагачуємо ворога, на шкоду нашого народа. Пам'ятаймо на клич: «Свій до свого», а зрозуміємо, що в єдности сила, а в силі наша побіда...

Дирекція: о. Ст. Городецький, Дм. Хабурський, М. Капуста⁹³.

Важлива роль в організації господарської діяльності на Рогатинщині належала Миколі Капусті (1883–1960), вихідцю з села Залуже Збарзького повіту на Тернопільщині. М. Капуста був членом управи Повітової Господарсько-торговельної спілки і Спілки для хову і збуту худоби, членом комітету, що займався організацією будівництва будинку для української гімназії, а пізніше і викладачем цієї гімназії. Він активно допомагав селянам в організації кооперативних товариств.

Відомим кооперативним і політичним діячем у Галичині був Степан Кузик (1888-1947), який народився у селі Загір'ї Рогатинського повіту, в селянській родині. За порадою одного з найстарших кооперативних діячів Рогатинщини о. А. Пеленського, батьки відіслали здібного юнака до гімназії, а пізніше до Львівського університету. Деякий час після закінчення університету С. Кузик займався Адокатською практикою в Рогатині. А згодом поринув у роботу зі створення кооперативів, відновлення читалень „Просвіти”, „Сільського господаря”⁹⁴.

Напередодні Першої світової війни товариство „Сільський господар”, об'єднуючи 88 філій, 1 324 гуртки і 32 352 члени, було вже спроможне відстоювати інтереси українського селянства, займатися фаховою підготовкою спеціалістів для сільського господарства, виступати керманічем кооперації на західноукраїнських землях⁹⁵. На жаль, під час Першої світової війни український кооперативний рух на західноукраїнських землях було майже повністю знищено.

Після війни та поразки національно-визвольних змагань Галичина разом із іншими українськими землями опинилася у складі Польської держави. Польський уряд заходився полонізувати українське село, яке становило основу української нації, нейтралізувати українську інтелігенцію, позбавляти її можливості працювати серед народу. У складних політичних і соціально-економічних умовах треба було негайно відновити економічну основу краю – кооперативну організацію, що вже мала в Галичині чималі успіхи в передвоєнний період.

Умови відродження української кооперації в Галичині давалися надзвичайно важко. За 6 років війни (1914-1920) край став руїною. Села були знищені, земля густо перерита стрілецькими ровами, зруйновані господарські знаряддя, винищена худоба, у багатьох околицях люди мешкали в землянках. З війни не повернулися тисячі бать-

ків, братів, синів. Мало було родин, які не відчували б таких втрат. Руїну матеріальну доповнювала, як образно висловився І. Витанович, „руїна зраненої душі народу – руїна довговічних сподівань”. „Від кого ж тоді було сподіватися, що допоможе відбудувати зруйнований край? – запитував учений. – Від переможців годі було того ждати! Де було шукати сили, яка змогла б повернути зраненому народові духовну рівновагу?”⁹⁶

Учасникам визвольних змагань, які поверталися з війни на руїни своїх сіл і містечок – на руїни не тільки матеріальні, а й моральні, потрібен був історичний досвід. „Хто пам’ятає ті важкі роки руїни та як важко було гоїти рани переможеним, той не легковажитиме заслуг кооперації в минулому, ні ваги її в теперішній важкий воєнний час, – стверджував І. Витанович. – Не сміємо забувати і все треба нам нагадувати поставу тих, що в кооперації створили засоби самопорятунку. В підношених рештках вояцького однострою перемагають психіку, погоні „за декретом”, одні з конечності, але, головно, з думкою „про вищі справи” – вони надають новий стиль громадській роботі, переймають у ній провід у краю – ці, як їх хтось влучно назвав, „реальні ідеалісти”, та поволі з’єднують собі й своїй праці пошану в своїх і подив у чужих”⁹⁷.

У ті нелегкі часи нерідко траплялися випадки, коли високоосвічені інтелігенти із закордонною університетською освітою не вагалися йти працювати за прилавок невеличкого кооперативного магазину або займали посади дрібних службовців, а єдиною винагородою за важку працю залишалася для них вдячність громадянства. Проте, виконуючи таку роботу, ентузіаста кооперації набували досвіду і з часом ставали готовими до більш відповідальних завдань.

Населенню Галичини не знало, звідки чекати допомоги. Доводилося самим відбудовувати руїну, шукати ефективних засобів, які повернули б віру народу у власні сили. Під тиском світової громадськості уряд II Речі Посполитої змушений був піти на певні поступки українцям, насамперед у господарській сфері. Наприкінці 1920 року польська влада дозволила відновити діяльність товариства „Сільський господар” у Львові. Українські діячі вирішили використати це для відбудови національної кооперації загалом. Цьому сприяв і доволі демократичний кооперативний закон від 29 жовтня 1920 року, який правильно формулював визначення кооперації, гарантував основні демократичні засади її діяльності, вільне й відкрите членство, обмежені відсотки від внесеного капіталу, нескладний спосіб реєстрації кооперативів (з дня подання заяви до окружного суду щодо реєстрації новозаснований кооператив вже міг розпочинати власну діяльність). На підставі цього закону при Міністерстві фінансів постала Державна кооперативна рада. Вона складалася з членів, яких обирав міністр фінансів з-поміж кандидатів, запропонованих кооперативними ревізійними союзами й хліборобськими палатами (2/3 членів ради), та з делегатів 7 міністерств⁹⁸.

2 листопада 1921 року відбувся I Крайовий кооперативний з’їзд, на якому обговорювали основи українського кооператизму, що закладалися у програмі праці Крайового комітету організації кооперативів у Львові.

24 листопада 1924 року було скликано загальні збори товариства „Сільський господар”. На зборах прийняли рішення добиватися, призначення у центрі та у філіях агрономів яких повинні утримувати кооперативні організації і які мали сприяти у виданні власного фахового органу.

Початок 20-х років характеризувався жорстким наступом польської влади на права і свободи українського населення. Добиваючись міжнародного визнання Галичини історично польськими землями, поляки не гребували жодними методами

для придушення будь-якого вияву українського національного духу. У таких жорстоких умовах чужоземного свавілля і тотальної полонізації мали знайтися люди, що б зуміли протистояти ворожим домаганням як у політичному, так і в господарському житті. До плеяди таких діячів на Рогатинщині належали священник, папський шамбелян о. Степан Городецький, колишній старшина УГА педагог Петро Білоус, студент Торговельної школи Іван Поритко, випускник Академії закордонної торгівлі у Відні Дмитро Хоптяк, адвокати Семен Гладкий і Степан Кузик.

З цією метою у 1922 році було обрано організаційний кооперативний комітет Рогатинщини, який очолив С. Кузик, а 1924 року виник Повітовий союз кооперативів (ПСК). Про це йдеться в Ювілейному альманасі Центросоюзу з нагоди 30-ліття: „Реактивована форма посередника купця, який галапасував цілі десятки літ на організмі народнім, остала зрозумілою певним одиницям, які рішучо взялися до боротьби з нею, закладаючи кооперативні крамниці по селах. Такий процес відбувся в не скристалізованій формі до 1924 року. В тім році завдяки інтенсивній пропаганді Ревізійного союзу українських кооператив у Львові кооперативною роботою заінтересувався широкий круг громадянства, яке при активній співпраці бл. п. о. Степана Городецького, першого голови Надзірної ради ПСК і першого директора ПСК пана Степана Кузика скликано на день 18 жовтня 1924 року основуючі загальні збори ПСК в Рогатині”⁹⁹.

Мета створення Повітового союзу кооперативів полягала в тому, щоб „опанувати ринок, зглядно виелімінувати приватних посередників міста, постачаючи товари першої потреби своїм кооперативам, особливо стати регулятором цін і якості цих товарів, пропагувати ідею самооборони інтересів і самовистарчасности, упорядкувати збут сільськогосподарських продуктів, організувати кредитування кооперативів, нести культурно економічне знання, наладнати рільне господарство як одинокий верстат праці села”¹⁰⁰.

Особливу увагу ПСК звертав на організацію збуту яєць та зерна. Було відкрито пекарню, яка постачала хлібопродукти місцевим кооперативам, побудовано фабрику крему для взуття „Ролеа” та підприємство для виробництва пасти „Роксоляна”.

За кілька років ПСК у Рогатині досяг великих успіхів. Це спонукало керівництво кооперації передати під його опіку кооперативи ще трьох повітів – Перемишлянського, Галицького і Ходорівського. Таким способом утворилося потужне економічне об’єднання, що займалося закупівлею і збутом сільськогосподарської продукції, постачанням промислових товарів та мануфактури, дбало про механізацію праці на селі, проводило торговельну експортну та імпорتنу політику. Рогатинський Окружний союз кооперативів (ОСК) вважали одним із найкращих у Галичині. Окрім споживчої, в його руках опинилися й інші сфери торгівлі – експорт свиней, пташиного м’яса, яєць, збіжжя. Річний оборот ОСК у Рогатині перед Другою світовою війною досяг 2 млн. польських злотих. У системі кооперації тоді працювало близько 100 осіб¹⁰¹.

Уже в перші місяці після ухвалення кооперативного закону спостерігалася помітна активізація ідеологічно-організаційних пошуків теоретиками і засновниками української кооперації. Їх основою стала національна кооперативна ідеологія, вироблена лідерами української кооперації ще на початку ХХ ст. Найповніше її засадничі ідеї відображені в роботі Сидора Кузика „Про кооперацію, її теорію та значінє для нас” (1910), що була написана з нагоди Першого просвітньо-економічного конгресу. „Кооперація, – зазначав автор, – се кожух не лише дуже теплий, але й якраз мов би на нас вшитий. Ніяка з соціальних ідей, що прийшли до нас із Західної Європи, не

придається так для наших відносин і не обіцяє так основне подвигнення нашого національного життя, як кооперація. Як в політичній перспективі наша будучність лежить в повній демократизації, так в економічній життю відродження наше можливе лише через кооперацію, що в своїй основі є також широко демократичним рухом”¹⁰².

У 20-30-х роках ці ж ідеї розвивали Б. Мартос, Ю. Павликовський, О. Луцький, К. Коберський, Є. Храпливий, А. Жук (Ільченко) та ін. Голова РСУК Ю. Павликовський у програмній доповіді з нагоди 30-річчя діяльності РСУК (1934) зауважив: „Оконечну мету українського національного кооперативного руху витичує ідея визволення людини. Український кооператизм змагає до освободження людини з оков духовної темноти й злиденного отупіння через освободження її з кліщів матеріальної нужди. Український кооператизм виводить сірі народні маси без іменних з’їдачів сухого хліба у ряди повновартних і повноправних громадян. У дружній співпраці зі собою стають вони не тільки ковалями власної долі, але й будівничими долі народу. Український національний кооперативний рух є тому рухом громадсько-творчим, джерелом свідомого вирощування свідомої своїх завдань суспільності”¹⁰³.

У праці „Теорія кооперації” Б. Мартос дав визначення термінів „кооперація” і „кооператив”, що мало важливе науково-теоретичне і практичне значення. Кооперацію автор визначав як „спільну діяльність певної групи людей, яка має на меті поліпшити їхній матеріальний і духовний добробут шляхом організації кооперативів”. Кооператив, на думку вченого, „добровільне, засноване на принципі рівноправності і самопомоги об’єднання людей з метою поліпшити свій добробут шляхом ведення на свій рахунок підприємства”¹⁰⁴. Головними засадами кооперативного будівництва Б. Мартос вважав добровільність, відкритість, солідарність, рівноправність, відсутність експлуатації. Членами кооперативів могли бути лише працелюбні, чесні, підприємливі люди¹⁰⁵.

У статті К. Коберський „Етичні й економічні ідеї в кооперації” зазначав, що, оскільки сільське господарство є основою економіки краю, то відродження селянства означає відродження української нації¹⁰⁶. Кооперація, на його думку, не самоціль, а засіб покращання економічного та політичного становища українського населення, піднесення його освітнього та культурного рівня. Вона не повинна залежати від держави і працювати в конкурентному середовищі.

Важливим було твердження О. Луцького про те, що „здобуття й закріплення господарської незалежності є вічним завданням народу, бо без неї навіть здобута політична незалежність народу – пуста”. Його слова: „Опануємо місцевий ринок і появимося з українським прапором на світовому ринку! Обмежимо свободу чужого капіталу і чужого промислу на нашій землі! І все те не буде оперте на основах приватного капіталу..., але на гаразді об’єднаної кооперативної громади!”¹⁰⁷ – залишаються актуальними й сьогодні.

Є. Храпливий вважав, що кооперація мала забезпечити умови для раціонального господарювання, створити й ефективно використовувати власний капітал, захистити сільських трудівників від визиску та експлуатації, сприяти піднесенню загальнокультурного рівня села¹⁰⁸; а А. Жук (Ільченко), що кооперативні організації, утворюючи осередки національного економічного життя, становитимуть матеріальну основу для національно-політичного визволення українського народу¹⁰⁹.

Ідейним і технічно-інструкторським центром усієї української кооперації став Ревізійний союз українських кооперативів (РСУК). Згідно з ухвалою Державної кооперативної ради у Варшаві 1922 року він одержав право ревізії на всій території II Речі Посполитої, отже, міг організовувати національні кооперативи всюди,

де мешкала українська людність. За рішенням голови Ради міністрів і міністра фінансів В. Грабського у березні 1925 року до складу Державної кооперативної ради увійшов відомий український кооператор Юліан Павликовський. До певної міри він уособлював злиття українського кооперативного й політичного рухів: з 1915 року працював у товаристві „Сільський господар” у Львові, у 1920-1921 роках був керівником Крайового комітету організації кооперативів, у 1922-1944 роках – головою Крайового союзу кооперативів і РСУК; одночасно у 1923-1939 роках – директором „Народної торгівлі” та членом управ низки інших українських кооперативних установ (зокрема, головою наглядової ради „Маслосоюзу” у 1926-1939 роки). Водночас 1925 року Ю. Павликовський був одним зі співзасновників Українського національно-демократичного об’єднання (УНДО), членом Президії й одним із заступників голови УНДО (1930-1939)¹¹⁰.

РСУК провадив організаційну, правничо-економічну й пропагандистську діяльність, влаштував численні фахові курси, видавав інструкційну й навчальну літературу.

Ревізійному союзу українських кооперативів підпорядковувалися чотири галузеві центральні союзи: „Центросоюз”, „Народна торгівля”, „Маслосоюз” і „Центробанк”. Цим чотирьом галузевим союзам, у свою чергу, підпорядковувалися кооперативи другого ступеня, так звані повітові кооперативні союзи, й першого ступеня, котрі об’єднували одночасно виробників і споживачів кооперативної продукції.

До списку організацій – членів РСУК – входить господарсько-споживча спілка „Згода” села Бабухова Рогатинського повіту. У 1922 році членами управи спілки були: Стефан Скробач, Іван Мазурик, Стефан Забігач, Іван Хабурський, Дмитро Галушка, Сень Балацький, Микола Третяк, а членами спостережної ради: Василь Поперека, Гриць Сас, Іван Кордис, Іван Вербиловський, Іван Височанський, Микола Пилипів¹¹¹.

На кінець 1926 року кооператив „Згода” нараховував 117 членів, з них – 109 рільників, 5 ремісників, 2 робітники, 1 службовець, серед них – 8 жінок. Товарообіг спілки становив 93 938 46 злотих¹¹².

Протягом наступного 1927 року кількість членів кооперативу зросла до 147. 31 грудня у спілці „Згода” були 141 рільник, 5 ремісників, 1 службовець, із них – 11 жінок. Товарообіг спілки збільшився до 56 % і становив 146 537 66 злотих¹¹³.

Кооператив мав три відділи: зі збору яєць, машиновий і чищення насіння¹¹⁴. У Книзі обліку членських внесків, зібраних у філіях, зазначається, що бабухівський кооператив „Згода” 6 жовтня 1927 року здав 10 злотих членських внесків¹¹⁵.

Українська кооперація в Галичині поступово ставала масовішою та економічно активною, хоча керівні посади обіймали переважно на громадських засадах. Такі кооперативи обмежувалися дрібною торгівлею предметами першої потреби і не завжди на достатньому фаховому рівні: не вистачало досвіду, знань. Тільки щира відданість справі втримувала кооперативи на плаву.

У своїй діяльності місцеві кооперативи спиралися на демократичні засади. Рішення про їх створення приймали на установчих зборах, які схвалювали статут, обирали правління, визначали розмір внесків. Найвищим органом кооперативів були загальні збори, які обирали управу та спостережну раду. Загальні збори і правління кооперативу збиралися з певною періодичністю. Статут регламентував розподіл обов’язків між членами кооперативу, рекомендуючи уникати зосередження їх у руках однієї особи. У середньому в одному господарсько-споживчому кооперативі об’єднувалося 90 членів; близько 90 % його складу традиційно становили селяни¹¹⁶.

У 1921-1925 роках кількість кооперативів усіх типів, підпорядкованих Крайовому ревізійному союзу, зростає з 579 до 1 029, їхніми членами були 158 057 осіб¹¹⁷. У наступні роки, після завершення післявоєнної економічної кризи, стабілізувалася валюта, з'явилася можливість ефективного господарювання, молода оновлена кооперація під керівництвом Крайового ревізійного союзу, який 1929 року змінив свою назву на Ревізійний союз українських кооперативів, стала поважним чинником боротьби з лихварством, яке в умовах неолібералізму поширилося в Європі і, особливо, у Польщі.

З 1927 року розпочалося кількісне й майнове зростання товариства „Сільський господар”. Тоді воно мало 52 філії, 112 гуртків, 18,4 тис. членів¹¹⁸. Швидкому зростанню Товариства сприяли галицькі агрономи, об'єднані з 1927 року в Спілку українських агрономів, і допомога української кооперації, яка перебрала на себе фінансування Товариства. Відомо, що агроном Рогатинського повіту обстежив ґрунти багатьох сіл повіту і зробив такі висновки:

1. Ґрунти в селах повіту переважно чорноземні і глинисті, місцевість горбиста.
2. Порівнюючи з іншими повітами, земля тут добре обробляється.
3. Широко використовуються сівалки, стрічковий і широкорядний методи посіву зернових.
4. Значна частина полів засіяна конюшиною.
5. Поширена культура озимого ріпаку, проте знаходиться у власності євреїв, які орендують землю.
6. Найродючішими були ті ділянки орної землі, на яких під час обробітку використовували мінеральні добрива.
7. Найуспішнішими були господарства, власники яких пройшли навчання на курсах, використовували під час посівів зернових машинну техніку, добре зберігали посівний матеріал.
8. Заслугує на увагу сорт пшениці „Баварка”, однак боїться весняних заморозків¹¹⁹.

Коли в березні 1928 року на Рогатинщину знову приїхав агроном, повіт мав 100 сіл. І хоча весна була уже в розпалі, він встиг згуртувати навколо себе активістів, які допомагали йому пропагувати науково обґрунтований обробіток землі, правильну сівозміну, використання мінеральних добрив, проведення меліорації. В результаті селяни зібрали таку кількість сільськогосподарської продукції, що для її транспортування знадобилося додатково 200 вагонів¹²⁰.

Починаючи з кінця 20-х років, Товариство рекомендувало гурткам придбати сільськогосподарську техніку для спільного користування. З цією метою в коопераціях для закупівлі і збуту створювали спеціальні секції. Їхнім завданням було механізувати процес посіву зернових, виполювання бур'янів, підгортання, копання картоплі і буряків. Агрономи пропонували машини і проводили показові заходи щодо їхнього використання. Першу спільну сівалку купив кооператив „Надія” у Копиченцях Гусятинського повіту на Тернопільщині. Проте організація „машинових” спілок не поширилася. У 1937 році їх було всього 499, а в 1938 році – 510. До того ж, обладнання спілок виявилось примітивним. У 1934 році 149 машинових секцій Станіславівського воєводства мали 59 сівалок, 17 молотарок, 3 культиватори, 81 трієр, 20 млинків, 14 борін¹²¹. Така ситуація пояснювалася бідністю селянських господарств через низькі ціни на сільськогосподарську продукцію, неможливість отримати кредити і різке зростання вартості машин у роки економічної кризи.

Складні машини стали недоступними не тільки для індивідуальних господарств, а й для дрібних низових кооперативів.

Машинну секцію було організовано й у Бабухові. У 1934 році вона мала сівалку, молотарку¹²², плужок і бочку для гноївки. Плужок мали також у селі Кліщівна, а бочку для гноївки – в селах Княгиничі і Руда¹²³.

При гуртках і філіях „Сільського господаря”, зернових магазинах створювали пункти очищення зерна. Чистильні машини (віялки, змійки, трієри) купували гуртком або низовим кооперативом і їх передавали гурткові. Проте господарі неохоче долучалися до цієї справи. У Станіславівському воєводстві у 1934 році було 72 зерноочисні станції: 3 у Городенківському повіті, 4 – Долинському, 6 – Жидачівському, 8 – Калуському, 7 – Коломийському, по 10 – Рогатинському, Стрийському, Товмацькому, 2 – Снятинському, 12 – Станіславівському. На кінець 1938 року в трьох воєводствах працювали лише 209 пунктів очищення насіння¹²⁴.

Зерноочисними машинами володіли й окремі сільські громади Рогатинського повіту. Кооператив „Згода” в Бабухові і кооператив „Поступ” у Вербилівцях мали млинок, а кооператив „Власна поміч” у Чесниках – трієр¹²⁵.

Загалом 1928 рік минув під знаком відродження товариства „Сільський господар”. На 1 вересня 1928 року в селах Галичини працювало 67 повітових філій та 409 гуртків „Сільського господаря”¹²⁶. 5 грудня 1928 року мешканці села Бабухова Рогатинського повіту Андрій Хабурський, Іван Вербиловський, Іван Кордис, Тимко Вівсяник, Іван Чепіль, Ілля Іванців, Дмитро Галушка, Дмитро Копцюх, Сень Копцюх, Степан Скробач, Микола Третяк, Сень Балацький, Стефан Іванців, Стефан Івасик, Степан Забігач, Іван Іванович Мазурик, Іван Мазурик, Стефан Гриців, Іван Антонів підписали звернення до Станіславівського воєводства такого змісту:

„Високе Воєводство!

Підписані члени громади Бабухів, політичний повіт Рогатин, наміряють заложити у себе Кружок Краєвого товариства господарського „Сільський господар”, що подають до відома Високого Воєводства по думці § 4 закона о товариствах з дня 15 листопада 1867 р. Ч.В.З.Д. 134 та предкладаючи статут цього Товариства в п'ятьох примірниках від 1), 2), 3), 4), 5), просять:

Високе Воєводство зволить прийняти до свого відома це оголошення wraz зі статутом.

В Бабухові, дня 5 грудня 1928 р.”¹²⁷

У рік 30-ліття існування (червень 1929 року) товариство „Сільський господар” нараховувало уже 82 філії і 912 гуртків. На 01.01.1930 року членами Товариства були 16 повітових союзів і 800 низових кооперативів¹²⁸.

Попри лояльне законодавство Польської держави щодо кооперативів, на місцях їх створення нерідко наштовхувалися на опір польських чиновників. Українці змушені були доводити, що організовані ними кооперативні установи не займаються політикою і не плекають антипольських настроїв. Ситуація особливо загострилася на зламі 1920-1930-х років. Польська поліція пильно стежила за перебігом зборів і нарад у кооперативах, здебільшого безпідставно застосовувала проти них адміністративні санкції, переслідувала активістів; органи влади перешкоджали реєстрації нових кооперативів. Масовий погром з боку націоналістичної польської молоді зазнали українські кооперативні установи у відповідь на урочисте святкування 10-річчя проголошення ЗУНР. Під час „паціфікації” 1930 року під приводом того, що у приміщеннях кооперативів переховується зброя чи антиурядова література, поліція вривалася до них, вчиняла обшуки, навмисне знищувала товар. Через це чимало українських коопера-

тивних установ мусили припинити свою діяльність, а деякі активісти від участі в кооперативному русі усунулися.

І все ж, попри репресивну політику польської влади, українська кооперація з року в рік свої позиції зміцнювала. Кількість кооперативів у системі РСУК у 1925-1930 роках зростає з 1 029 до 3 146. Організаційні основи української кооперації, порівняно з польською, були значно міцнішими: впродовж 1925-1927 років кількість кооперативів – членів РСУК – зростає на 71 %, а польські союзи своєї мережі майже не розширювали. На початок 30-х років ХХ ст. РСУК став найбільшим кооперативним союзом у Польщі. Під його підпорядкуванням перебувало 26,3 % загальної кількості кооперативів, хоча українці становили лише 11 % населення. Водночас п'ять польських ревізійних союзів об'єднували лише 61 % кооперативів¹²⁹.

У кооперації Галичини концентрувалося національне виробництво, що давало засоби до існування сотням тисяч селян, скорочувало еміграцію, створювало ринок для українських товарів, готувало кадри патріотично налаштованих фахівців. Кооперація рятувала дрібного виробника від потрійної експлуатації з боку великого капіталу у сфері виробництва, обміну та споживання і сприяла становленню усталених ринкових відносин; зводила міцний підмурівок під політичне визволення народу, забезпечуючи йому право суверенного порядкування на власній землі.

У 1932 році товариство „Сільський господар” нараховувало 73 філії, при яких працювало 25 агрономів, 1 298 гуртків¹³⁰; у 1933 році – 73 філії, 1 410 гуртків, 29 повітових агрономів¹³¹; у 1934 році – 66 філій, в яких працювало 60 390 осіб.

Товариство „Сільський господар” мало такі секції: Головна організаційна секція, Інспекторат агрономічної праці, Секція допомоги Українській господарській академії, Головна Секція управи ріллі і рослин, Головна пасічна секція, Головна садівничо-городнича секція¹³². У 1937 році в структурі Товариства, яке об'єднувало 3,5 тис. кооперативів із загальною кількістю 660 тис. осіб, діяли секції агрономів, ветеринарів, хліборобської освіти молоді і господинь.

У 1932 році Повітовий союз кооперативів організував у селах Рогатинського повіту закупівлю птиці, збіжжя, квасолі. Птицю відправляли до Німеччини, а збіжжя реалізовували на біржі у Львові¹³³.

Значним доробком товариства „Сільський господар” були меліорація 2 058 га землі, землеустрій чотирьох сіл і значне поліпшення сільськогосподарської культури на теренах діяльності організації¹³⁴. З 2 550 тис. злотих на меліорацію земель у Східній Галичині українським господарствам передбачалося близько 30 %. Проте, як вважав К. Федевич, змішане розселення поляків і українців збільшувало частку меліоративних робіт для українців. До того ж, державна підтримка сільських польських кооперативів поширювалася й на „лояльний Польській державі український елемент, але при збереженні важливих рішень у польських руках”¹³⁵. У селах Рогатинського повіту меліорація проводилася: в Бабухові на площі 50 га лук, в Пукові – на 150 га, у Черчі – на 30 га.¹³⁶

Майже одночасно з відновленням кооперативної мережі кооперативне керівництво почало організувати різні фахові курси – не лише для підготовки й перепідготовки кооперативних, а й господарських фахівців. На загальнокооперативних курсах викладали теорію кооперації, основи бухгалтерії, вивчали кооперативне законодавство тощо. Проводили спеціальні курси для членів управ кооперативів або для членів спостережних рад, для фахівців окремих галузей виробництва. Здебільшого курси організували тієї пори року, коли населення було менш зайняте

сільськогосподарськими роботами, і тривали вони залежно від фінансових можливостей слухачів.

Товариство організувало численні сільськогосподарські курси. Майже при кожному ОСК працював на його кошти агроном, а нерідко й 2-3, яких призначало Товариство. З ініціативи „Сільського господаря” проводили досліди господарських умов на окремих землях краю, способів і можливостей вирощування різних зернових культур, селекції насіння, можливостей міліорації і т. д.¹³⁷

У 1936-1937 роках Бабухів та інші села Рогатинського повіту обслуговували: Віктор Вакуловський та Петро Онуфрик – повітові агрономи, Андрій Орел – інструктор годівлі скота, Петро Онуфрик – інспектор ПСК, Дарка Шеремета та Ольга Величко – інструктори господинь¹³⁸. 25 серпня 1937 року інженер М. Доберчак відвідав Рогатин, Бабухів та Лучинці з метою перевірки стану птахівничих господарств і секцій годівлі свиней¹³⁹.

Станом на 31 грудня 1937 року „Сільський господар” Рогатинського повіту нараховував 33 секції, 42 гуртки, членів – 5 758, учасників змагань – 456. На той час Товариством керували Іван Поритко – голова, Андрій Гривнак – заступник голови, Дмитро Ромах – секретар¹⁴⁰.

У 1939 році „Сільський господар” мав у Галичині 60 філій, 2 040 гуртків, 160 тис. фізичних осіб. У Рогатинському повіті було на той час 69 гуртків, серед них гурток у селі Бабухові¹⁴¹. У складі членів „Сільського господаря” нараховувалося майже 14 тис. жінок і приблизно стільки ж молоді.

На Рогатинщині активно працювали Гуртки хліборобського вишколу. На 1 березня 1936 року в Бабухові діяло 5 гуртків – 3 хлоп’ячих і 2 дівочих. 26 хлопців і 24 дівчини брали участь у змаганнях на теми: „Кукурудза”, „Боби”, „Льон”¹⁴². У 1937 році 12 бабухівців змагалися на тему „Буряк”, 14 хлопців і 5 дівчат – на тему „Кукурудза” і „Льон”, 12 хлопців – на тему „Картопля” і 14 хлопців на тему „Годівля курей”¹⁴³.

Значну увагу приділяли кооперативні організації підвищенню фахового рівня крамарів. 29 січня 1933 року Повітовий союз кооперативів у приміщенні Українбанку провів анкетування для крамарів Рогатинського повіту. У дискусії, що розгорнулася після заслуханих доповідей, взяв участь крамар С. Скробач із Бабухова. Він, зокрема зазначив, що було б добре, якби ПСК доручив фахівцям проводити калькуляцію товарів у погодженні з крамарями. На його думку, нерідко крамар виконував роботу, яка не забезпечувала користі кооперативу. Це було результатом того, що крамар залежав від членів Управи, яка часто не розуміла змісту і значення кооперативної ідеї. С. Скробач висловив незадоволення з приводу того, що „дуже часто в Льокалі крамниці сходяться громадяни і цілими днями й вечорами зимою пересиджують, курять та не дають крамар’ям працювати, а димом затроюють товари й повітря у крамниці. ПСК повинен такі сходини й куріння по кооперативах заборонити”¹⁴⁴.

Спеціалістів для кооперації готували: 4-річна кооперативна гімназія в Крем’янці і три однорічні школи, а в 1938 році розпочалося навчання у державному і приватному кооперативних ліцеях Львова. Фахівців нижчої і середньої ланки кооперації готували окружні союзи РСУК. Упродовж 1931-1939 років у 27 містечках краю було організовано навчання на 250 курсах, на яких навчалося 7 457 крамарів, книгознавців, ревізорів, референтів та інших кооперативних спеціалістів¹⁴⁵.

Дієвим засобом захисту інтересів українців виявилася зокрема молочарська кооперація, витоки якої сягають початку ХХ ст. Перша молочарська спілка виникла 1904 року у селі Завадові, що на Стрийщині. Її організатором був парох О. Нижанківський. Згодом подібні спілки з’явилися в інших селах Галичини.

У 1902 році осередок „Просвіти” в Бабухові звернувся до Головного Виділу у Львові з проханням надати позику з метою заснування молочарської кооперації. Відповідь матірної „Просвіти” подаємо в оригіналі повністю:

„До ч. 1844.

До
Хвального Виділу
читальні „Просвіти”
в Бабухові пов. Рогатин

Виділ краєвий в полагодженю подана Читальні „Просвіти” а безпроцентові позички рескриптом з дня 24 червня 1902 р. Ч. 27560 не прехилився до прошеня Хвального Виділу, а уділення безпроцентової позички в квоті 600 корон але здержав остаточне полагодження справи аж до висьліду условин на урядження молочарні в Бабухові, як то залучений ту відпис згаданого рескрипту, блишше пояснення. Повідомляючи о тім Хвальний Виділ, звертаємо увагу, що приобіцяна позичка у фонду позичкового для рільничого промислу опроцентована на 3 % користна ест не йно з огляду на низький процент але також з огляду на довший час сплати. Крім того Хвальний Виділ на заложеня молочарні може з повисшого фонду більшу позичку отримати, ніж в попереднім поданю жадана. Се залежить однак від осуду, який в тій справі видасть Др. Рильський, інструктор молочарства. Для того треба безпроволочно людей скликувати на нараду в справі заснованя там спілки молочарської а перидовсім пояснити людям користи сего перидприємства та заохочувати їх щоби всі властителі коров приступли до спілки прирекли. Если мало є коров в селі Бабухові що немоглиби бодай 300 літрів молока щоденно молочарни достарчити, в такім случаю радимо запросити на нараду також господарів з сусідних, поблизьких сел і спонукати їх до участи в тій спілці. Заінтересоване громадян справою спілки і скількість молока, яка щоденно молочарні може бути достарчена головно впливають на більше чи менши прихильних полагоджень справи через інструктора молочарства. Для того отся справа повинна бути вперед обговорена і підготовлена аби як інструктор молочарства на місце прибуде однодушно могла запасти ухвала, що громадяни заснованя спілки молочарської в Бабухові бажают і потрібну скількість молока єї достарчати зобовязуються. Близших пояснень уділить інструктор молочарства на місци і вкаже як і що дальше робити.

За Головний Виділ Товариства
„Просвіти” у Львові дня 15 липня 1902 р.
Левицький¹⁴⁶.

У 1907 році у Стрию виник Крайовий господарсько-молочарський союз, який об'єднав 45 молочарських спілок¹⁴⁷, до однієї з них входила молочарня в селі Бабухові.

Воєнне лихоліття завдало великої шкоди молочарській кооперації. Однак вона поступово відроджувалася. У селах виникали молочарські відділи у споживчо-господарських кооперативах, молочарські спілки при читальнях „Просвіти”. У Станіславові було створено самостійну філію молочарської кооперації, яка під керівництвом Андрія Палія, Олекси Лиса, Андрія Мудрика налагодила торгівлю маслом.

18 червня 1925 року загальні збори Союзу назвали організацію Крайовий молочарський союз „Маслосоюз”, осередком якого стало місто Стрий, а згодом Львів. 1926 року в Галичині діяло вже 132 молочарні, але вони не мали фахівців, добротних

приміщень, технічних засобів і холодильників. Це призводило до великих втрат, не давало змоги виробляти масло високої якості. Після об'єднання сільських молочарень як відділів споживчих товариств в окремі районні молочарські спілки вдалося укрупнити виробництво, що позитивно впливало на зниження собівартості продукції та підвищення її якості. За словами Є. Храпливого, „Молочарство може розвиватися правильно, коли молочарня переробляє велику кількість молока новітніми технічними засобами. До цього необхідний гріш і велика кількість молока. Один селянин не вдіє тут нічого. Але гурт, громада, кооператива дає силу, дає можливість використати новітні засоби молочарської техніки, дає запоруку довгого життя молочарні. Кооперативна молочарня, яка використовує, як слід, молоко з добре влаштованої пашної господарки, – це під теперішню пору головне завдання нашого селянина”¹⁴⁸.

Молочарські спілки об'єднували, в першу чергу, середніх і багатших селян, які мали по дві і більше корів. Але таких господарств у західноукраїнському селі було менше третини. Але і менш заможні селяни, які мали тільки по одній корові, також здавали молоко. У 1931 році в Рогатинському повіті було організовано 5 районних молочарень і 15 сметанкових станцій¹⁴⁹. А такі селянські господарства у 1927 році у Станіславському воєводстві становили 70 % усіх господарств, що мали корови¹⁵⁰.

За даними Л. Олесевича, Маслосоюз переробляв 28 % загальної кількості молока на західноукраїнських землях. Пересічне постачання молока на українські молочарні від однієї корови, наприклад, у 1926 році становило 281 л, а в 1927 році – 323 л. Водночас середньорічний надій молока від однієї корови в зоні діяльності західноукраїнської кооперації, за статистичними даними, становив близько 1 200 л.¹⁵¹

У середині 30-х років розбудова кооперативного молочарства в основному завершилася. Під кінець 1936 років у Західній Україні діяло 437 молочарських кооперативів і 267 тис. членів. До Маслосоюзу належало близько 140 районних молочарень і молочарських спілок, які в найбільш сприятливому 1936 році заготовили 80 млн. літрів молока і майже все переробили на масло¹⁵². Емблемою Маслосоюзу, її товарним знаком було чотирилисткова конюшина і літери МС. Ці символи ідентифікували продукцію Маслосоюзу на внутрішньому та міжнародному ринках, вказуючи на її високу якість та конкурентоспроможність.

Маслосоюз експортував продукцію до Німеччини, Австрії, Чехословаччини, Данії, Франції, Швейцарії і навіть до далекої Маньчжурії, конкуруючи з місцевими виробниками.

Експорт українського масла найвищого гатунку становив у 1926 році 48 472, у 1938 році – 111 639 кг. Наприкінці 1938 року Маслосоюз об'єднував 136 районних молочарень, що мали в селах близько 2 000 пунктів для збирання молока. Навколо них скооперувалися близько 41 всіх українських сільських господарств, 205 250 постачальників молока. У цьому році власні фонди молочарської кооперації становили 2 млн. 850 тис. злотих. Її рухоме і нерухоме майно оцінювали в 3 млн. 645 тис. злотих. В українських молочарських кооперативах тоді працювало понад 3 000 кваліфікованих працівників: техніків, адміністраторів. У 1939 році Маслосоюз мав 26 гуртових крамниць (з них – 7 у Львові).

З метою розвитку тваринництва при районних молочарнях було створено Фонд ветеринарної опіки за здоров'ям корів, ветеринарні аптеки, пункти контролю молочності корів та ін. Якщо селянин втрачав корову від нещасного випадку, то отримував компенсацію готівкою 80 % від її вартості¹⁵³.

Визначний український кооператор А. Качор писав: „У висліді послідовної роботи кооперативних молочарень і цілого штабу працівників під проводом своїх

культурно-освітніх та кооперативних централей, наше галицьке село напередодні Другої світової війни, змінило свій зовнішній і внутрішній вигляд до невпізнання. Воно не тільки поволі перебудувало свої стайні, обори й подвір'я, але будувало вже кращі, світліші хати, які були зі смаком улаштовані. Багатші селяни розводили великі сади й городи, краще обробляли поля... Селяни масово передплатували господарсько-кооперативні та загальнополітичні часописи, місячні журнали, купували книжки і почали серйозно думати над піднесенням своєї життєвої стопи при допомозі раціональної господарки та кооперативної самопомоги¹⁵⁴.

Кредитні товариства в Західній Україні першими заклали поляки. У 1874 році вони створили свою спілку „Związek stowarzyszeń zarobkowych i gospodarczych” („Спілка заробіткових і господарських товариств”) у Львові, у складі якої налічувалося 51 кредитне та 7 торговельно-промислових товариств. Метою останніх було „піднесення умов споживання шляхом освободження з-під товарової лихви і обманьства наслідком фалшованя засобів споживи і наслідком неретельної ваги і міри, які то обманьства руйнують здоровля і добробут населення”¹⁵⁵.

У 90-х роках ХІХ ст. почалося також створення українських сільських кредитних товариств на зразок організацій Райффайзена. Згодом українські кооперативні діячі вирішили створити провідний організаційний і кредитний центр для української кооперації в Галичині. У 1898 році було створено Крайовий союз кредитовий (КСК) у Львові, куди вступили 17 кредитних кооперативів.

У 1904 році КСК передав загальне керівництво кооперативами, організаційні та контрольні функції новій верховній установі української кооперації в Галичині – КСР, а сам залишився центральною касою для кооперативів і союзним організаційним об'єднанням кредитної кооперації. У 1912 році в Галичині налічувалося 1 011 кредитних товариств¹⁵⁶.

Після Першої світової війни, у 1924 році, КСК було реорганізовано у Центральний кооперативний банк (Центробанк).

У 1937 році система української кооперації в західноукраїнських землях, у межах РСУК, складалася з Центробанку – кооперативної кредитної централі; 113 Українбанків (міських кредитних кооперативів); 11 різних міських кредитних кооперативів та 543 сільських кас райффайзенівського типу, в тому числі 16 в Рогатинському повіті. На початок 1939 року капітали західноукраїнської кооперації становили 54,4 млн. злотих, з них власні капітали – 27,2 млн. Вклади і поточні рахунки в кооперації на цей час склали 10,6 млн. злотих, решту – банківські та інші кредити¹⁵⁷.

Одним із основних напрямів культурно-освітньої діяльності українських кооперативів стало піднесення загальноосвітнього рівня учасників кооперативного руху та ширших верств суспільства. З метою підвищення грамотності населення кооперативні організації фінансово підтримували роботу спеціальних секцій „Просвіти”, „Рідної школи”, „Союзу українок”, створювали гуртки з ліквідації неписьменності.

Для поширення знань у галузі сільського господарства Товариство друкувало низку часописів, серед яких двотижневик „Сільський господар” (наклад 10 тис. прим.) з додатками „Українська господиня” (видання жіночої секції „Сільського господаря”), „Український пасічник”, „Шовківництво”; місячники „Хліборобська молодь”, „Сад і город”, „Практичне садівництво”; календарі „Приятель пасічника” й „Хліборобський вишкіл молоді”. Накладом Товариства у міжвоєнному часі було видано майже десятки книжок і десятки тисяч популярних плакатів, таблиць із пропагандою агрономічних знань, зошитів для філій і гуртків „Сільського господаря”.

З метою піднесення рівня господарської культури Товариство використовувало різні заходи, зокрема організовувало демонстрації популярних фільмів. Значний резонанс викликав фільм про українську кооперацію в Галичині „До добра і краси”, демонстрація якого відбулася у Рогатинському повіті в червні 1939 року: 16 червня в Пукові, 17 – в Липиці Горішній, 18 – в Липиці Долішній, 19 – в Рогатині, 20 – в Серниках Середніх, 21 – в Бурштині, 22 – в Конюшках, 23 – в Бабухові, 24 – в Княгиничах, 25 – в Долинянах, Помонятах, 26 – в Дегові, 27 – в Підкамені, 28 – в Черчу, згодом в інших селах повіту.

Характеризуючи цей важливий захід, „Господарсько-кооперативний часопис” зазначав: „Всюди фільма тішилася великим успіхом. Дарма, що літні польові роботи задержують наших селян до пізнього вечора в полі, саля у кожному селі з приходом 9-ї години, на яку назначений показ, заповнюється старшими громадянами, молоддю і дітьми, цікавими побачити українську фільму. Після скінчення показу присутні не жаліють, що не зважали на втому після цілоденної праці, а прийшли, щоби розважитися і дечого навчитися. Довго ще не розходяться і живо обговорюють все те, що на фільмі побачили. Фільма, без сумніву, виконує велику пропагандивну і культурну працю”¹⁵⁸.

Важливим засобом культурно-освітньої діяльності і кооперативної пропаганди стали щорічні кооперативні свята, які формували в українців і почуття гордості за власний народ, сприяли піднесенню національної свідомості. Їх урочисто проводили 30 вересня кожного року на свято св. Софії та її дочок Віри, Надії й Любові. „Починалися святкування, як звичайно, Богослужбою, – згадував І. Витанович, – потім ішла концертна частина, з промовою запрошеного гостя, видатнішого кооператора в окрузі; місцеві кооперативи показували на діаграмах висліди своєї праці, інформували про кооперативний рух своєї округи та про загальні устремління й досягнення української кооперації. З нагоди святкування влаштовували виставки кооперативного виробництва. Програму мистецької частини заповнювала здебільшого молодь і, таким чином, приєднувалася до співучасті в русі, зацікавлювалась кооперацією. В програмі свят бували й спортивні змагання молоді, а на закінчення громадська гостина для старших і забави для молоді”¹⁵⁹.

Отже, наприкінці міжвоєнного періоду порівняно з 1921 роком кількість українських кооперативів зростає у шість разів. Особливо стрімке їхнє зростання відбувалося під час поживлення господарської кон’юнктури упродовж 1925-1928 років. Розвиткові українського кооперативного руху не завадила навіть економічна криза 1929-1933 років. Ревізійний союз українських кооперативів 1923 року мав 834 низові осередки й 232 тис. членів, 1937 року – 3 194 осередки з 581 тис. членів, що становило близько 11 % українського населення Польщі¹⁶⁰.

Одночасно з організаційним зростанням відбувалося й фінансове зміцнення національних кооперативів. Якщо 1928 року кооперативи на теренах Польщі завершили рік з втратами, що сягали пересічно 26,1% їхнього капіталу, то кооперативи системи РСУК мали вдвічі менші втрати. Впродовж наступних років РСУК стабільно працював із прибутком, частково експортуючи власну продукцію. Сприяли цьому й пропагандистські зусилля, завдяки яким зокрема українські емігранти у США й Канаді фінансово підтримували галицьку українську кооперацію, у тому числі зберігали власні заощадження в банківських інституціях РСУК. Напередодні Другої світової війни українські кооперативи на теренах II Речі Посполитої володіли капіталом майже у 100 млн. злотих¹⁶¹.

Загалом у 1930-х роках українська кооперація досягла значних результатів. У тогочасній публіцистиці й наукових працях одностайно наголошувалося, що їй не було рівної ані у II Речі Посполитій, ані у Західній Європі¹⁶². Особливістю, яка уможливила розвиток цієї суспільної активності, виявилось те, що вона не потребувала інвестування великого капіталу, створюючи натомість можливість організації господарських осередків шляхом купівлі дрібних паїв, а то й паїв, придбаних у кредит¹⁶³.

Історія економічного поступу західноукраїнського села показала, що „Сільський господар” і українські кооперативи стали національними господарськими організаціями, які разом із просвітніми і молодіжними товариствами, політичними партіями, програми яких враховували життєві інтереси села, створили організовані сили народу для реалізації української національної програми.

Кооперативний рух у Бабухові, як і в інших селах Галичини, не лише врятував селян від соціально-економічних злиднів, а й допоміг зміцнити здоровий патріотизм населення, збагатив його реальним змістом, спрямував діяльність на життєві потреби власного народу.

Незважаючи на те, що західноукраїнські кооператори дещо ідеалізували кооперацію, вбачаючи в ній чи не єдиний засіб для вирішення соціально-економічних та національно-політичних проблем, очевидним є той факт, що вони сформулювали кооперацію як національно-господарський рух, який служив справі захисту селян від соціального і національного гноблення, сприяв економічному піднесенню західноукраїнських земель.

3. Спортивно-гімнастичні товариства

Спортивно-гімнастичний рух у Східній Галичині бере початок із лютого 1894 року, коли у Львові було утворене гімнастичне товариство „Сокіл”. Ідею створення подібної організації першим висунув чех Мирослав Тирш, який у 1862 в Празі заснував Товариство „Сокіл”. Аналогічні організації створювали й інші слов’янські народи. 1867 року у Львові виникло польське спортивне товариство. Статут українського „Сокола” був розроблений В. Лаврівським 8 грудня 1892 року і затверджений Міністерством внутрішніх справ 26 липня 1893 року. Завдання Товариства – покращення фізичної підготовки членів „Сокола”, проведення культурно-просвітницьких заходів, спрямованих на виховання почуття національної єдності. Установчі збори Товариства відбулися 11 лютого 1894 року у Львові. Його члени займалися різними видами спорту: велосипедним, веслування, фехтування, стрільби (з 1912 року), проходили протипожежну підготовку, відвідували заняття з музики і співу. Згодом перелік спортивних дисциплін, якими займалися члени Товариства, значно розширився. З’явилися лижний спорт (лещатарство), ковзанярський та санний спорт, хокей (гаківка), футбол (копаний м’яч), волейбол (сітківка), баскетбол (кошиківка), а також бокс (стусан) та туризм (мандрівництво). Сокільські „гнізда” (так називалися осередки Товариства) опікувалися гуртками музики, співів, аматорськими театрами.

Ідеї „Сокола” підтримало українське населення. Осередки Товариства виникли у багатьох містах і селах Галичини та Буковини (саме на ці два регіони, згідно зі статутом, поширювалася діяльність „Сокола”). Завдяки діяльності І. Боберського фізична культура стала обов’язковим предметом в українських гімназіях. Разом із розвитком фізичної культури та спорту велика увага приділялася розвитку протипожежної безпеки, що знаходило особливу підтримку серед селянства. З ініціативи і

під керівництвом членів „Сокола” проводилися урочисті вечори з нагоди пам’ятних історичних дат, готувалися концерти, ставилися аматорські вистави.

Згідно зі статутом „Сокол” мав власний прапор (лев у синьому полі), гімн („Соколи, соколи, ставайте в ряди”), гасла-кличі („Всі вперед – всі враз”, „В здоровому тілі – здорова душа”, „Де сила – там воля”) та сокільський привіт – „Гаразд”. Очолювали Товариство В. Нагірний (1894-1900), А. Будзиновський, І. Боберський (1910-1914); у міжвоєнний період – М. Заячківський (1922-1933), М. Хронов’ят (1933-1939). Членами „Сокола” були І. Белей, М. Шухевич, Б. Лепкий, сини Івана Франка – Петро, Тарас та Андрій, Є. Коновалець, І. Крип’якевич та ін.

1895 року В. Лаврівський видав календар для „Соколів” та правила гри у футбол. Згодом з’явилися друком праці І. Боберського „Рухові ігри і забави”, „18 м’ячевих ігор”, І. Мриця „Наука їзди на лещатах”, Д. Навроцької „Вправи вільноруч для жінок”, Т. Франка „Історія і теорія руханки”, П. Франка „Підручник шведської руханки”, Є. Жарського „Самооборона” та ін. Товариство видавало часописи „Сокільські вісті” як додаток до „Свободи”; „Вісті з Запорожя”, місячник руханкових і пожежних товариств¹⁶⁴.

Одне з перших Товариств е краї організували 1902 року в Станіславові інженер Іван Мирон, д-р Володимир Янович. Згодом воно було визнано кращим серед спортивних товариств Галичини. Активний учасник сокільського руху, визначний громадсько-політичний та кооперативний діяч Євген Олесницький у промові на Шевченківському концерті у Львові висловив переконання д тому, що „Воля здобувається не жалобою, не скаргою, але працею і жертвою. Всі стремім одностайно, односердно стати, за волю, стати за народ, за Україну”¹⁶⁵.

Наймолодший син Івана Франка, автор першої праці з історії сокільства, організатор і керівник спортивного товариства „Україна” (Львів), член Старшини „Сокола-Батька” Тарас Франко зазначав, що „Справи стоять тепер так, що або весь український народ буде організований на безпартійній основі сокільства, або ще сто літ сидітиме в неволі”. „Відродити широкі маси селянства й виховати нове сильніше покоління могла тільки сокільська руханка”, – наголошував він¹⁶⁶.

Активну участь у становленні спортивного руху брав митрополит Андрей Шептицький, який не тільки морально підтримував „соколів”, а й надавав їм матеріальну допомогу. У зверненні до української молоді він наголошував: „Хочу Вам дати змогу зрозуміти, якою помилкою у Вашому житті є легковаження гадки і досвіду старших, і тому скажу Вам так: як у Церкві і християнстві, так само і в національному житті передання є підвалиною будучини... нарід, якого кожне покоління наново від себе починало би національну працю для батьківщини - мусів би остатись слабою дитиною поміж іншими народами”¹⁶⁷.

Важливого значення діяльності спортивних товариств для формування національної еліти надавав Михайло Грушевський. За його словами, спортивно-гімнастичні товариства „Січі” і „Соколи” „нечувано зворушили народні маси, розбудили в них бажання знання, освіти, інстинкти організації і солідарності”¹⁶⁸. В статті „Сучасне сокільство і наука нашої минувшини” М. Грушевський зазначав, що „Завдання організацій сокільських – послужити великому ділу будови нової України – без панування і поневолення, України свободної від неволі політичної, суспільної і духовної. Сокільські організації мають своїм завданням приготувляти не сліпу воєнну силу, не масу м’яса для гармат, а силу горожанську, діяльну, що має творити нове життя народу, без хлопа і пана”¹⁶⁹.

Диригент сокільського хору, згодом автор гімну–маршу „Соколи, Соколи...” композитор Я. Вінцковський організував перше українське видавництво нот, що отримало назву „Торбан”.

Визначним меценатом сокільсько-січового руху Галичини у довоєнний період був знаний громадський діяч, філантроп, адвокат Степан Федак (1861-1937), з 1909 року – директор товариства „Дністер”, сеньйор українських адвокатів, віце-бургомістр Львова. Уже в 1902 році товариство взаємних забезпечень „Дністер” своїми коштами допомагає організувати сокільські курси, а з 1906 року, з ініціативи Володимира Шухевича (1849-1915), для львівського „Сокола” виділяє на вул. Руській, 20 приміщення з трьох кімнат і спортивний зал.

Власними пожертвами на видавництво спеціальної методичної літератури, на облаштування літніх таборів, на придбання гімнастичного спорядження, зброї, уніформи спортивним товариствам допомагали Володимир Лаврівський, Василь Нагірний, Ілля Брикевич, Альфред Будзиновський, Іван Мирон, Кирило Трильовський, Роман Дашкевич, Андрій Чайковський, Андрей Шептицький, Маркіян Паньчишин, Кирило Студинський, Дмитро Донцов, Олександр Тисовський, Северин Левицький, Іван Крип'якевич.

Сокільсько-січові товариства були не просто спортивними організаціями. Вони виконували не менш важливу місію у справі формування національної ідеї, виховання національно свідомих, здорових душею і тілом майбутніх борців за волю України. „Руханка не є сама для себе ціллю, – наголошував І. Боберський. – Руханка є лише засобом для виховання якнайліпших громадян, що в праці і забаві, в час миру й на війні завше можуть гідно заступити свій нарід”¹⁷⁰.

На січових святах, що охоплювали населення кількох сіл, виголошувалися доповіді про товариство „Січ”, влаштовувалися концерти, вистави, декламації, виступали хори. Одну з пісень для січовиків написав І. Франко. При сільських „Січах” утворювалися бібліотеки і читальні, якими користувалися члени Товариства. Багато січових читалень передплачували радикальний альманах „Зорю”, соціал-демократичну „Волю”, націонал-демократичну „Свободу” і „Діло”.

Засновниками Товариства на Рогатинщині стали священник Теодозій Кудрик та майбутній викладач руханки в гімназії „Рідної Школи” Микола Капуста. У селах Рогатинщини були створені філії Товариства. Його завданням було, згідно зі статутом, „виобразувати своїх членів в гімнастиці спільними вправами, спільними прогульками і відчитами”.

При „Соколах” існували різноманітні освітньо-просвітницькі та спортивні гуртки, в яких вивчалася історія України, велася активна антиалкогольна пропаганда. Починаючи з початку 20-х років, при багатьох гуртках існували курси з ліквідації неписьменності. Сокільство мало на меті виховати для свого народу міцних фізично і свідомих громадян, які прагнули покращити життєвий рівень народу і були готові виконати вимоги сокільського гімну.

Сокільські осередки, в залежності від місця проживання їх членів, дещо різнилися характером роботи. Сільські „Соколи” мали „пожежно-руханковий” характер. Своім першочерговим завданням вони вважали „несення зорганізованого рятунку життя і майна не тільки при пожежі, але також у випадку інших життєвих нещасть”. А для того, щоб його члени мали певні навички для гасіння пожеж і були сильними та спритними, також „плекали руханку і взагалі фізичні вправи, як в залі, так і на вільному воздусі”.

Як свідчать архівні документи, спортивно-гімнастичне товариство „Сокіл-Батько” в Бабухові існувало вже у 1905 році. 14 травня цього ж року там відбулися загальні збори сокільської організації, на які запрошувалися делегації з сусідніх сіл – Путятинців і Залужжа. На збори приїхав представник матірньої організації у Львові Михайло Левицький, який у звіті детально описав хід зборів. Публікуємо цей документ в оригіналі з деякими пропусками в тексті:

„Справозданіє

з поїздки делегата до Бабухова Рогатинського повіту.

До Бабухова поїхав я раннім потягом о 6.25, а до Рогатина якою послідною стаціі прибув о пів на 11 год. Я мав заїхати до о. Городецького, пароха в Вербилівцях. Сего вдома не застав, був в ріднім селі. Я пішов до церкви і аж опісля стрінувся з о. Городецьким. По обіді $\frac{1}{4}$ 3 поїхав я сам до Бабухова на збори. Перед домом читальняним, де малися відбути збори, чекала на мій приїзд дружина Сокільська з Путятинець і начальник єї зложив рапорт! По тій церемонії порадилися з рапортерами „Сокола” відбути вперед вправи, а опісля збори. Все пішло на толоку і тут відбував я вправи муштрові. Бабухівська дружина дещо уже змагалась. Може коло $\frac{3}{4}$ 3 почав падати дощ, тож всі пішли до читальні, щоби відбути загальні збори. В тім чути спів, марш Сокільський і се надходив Стяг з Залужа. Знова рапорт ну і з моєї сторони сказав я кілька слів похвали і т.д. для тих, що мимо дощу таки прийшли на збори до Бабухова; і про те так гарне їх діло деведено і дуже утішили матерне гніздо. Загриміло „Гаразд” і всі пішли до хати щоби раз скінчити збори. Почав падати дощ, на хвилину перестав, знову почав падати.

Збори отворив Максим Романків, а председателем на того ж внесеня вибрано Гриця Хабурського. Сей покликав на секретаря Балацького Данила. Голос попросив я, бо якось ніхто не хотів говорити – на початок і я говорив про потребу Соколів, про їх ідеї цілого людства, та ближчого здоров’я і збереження майна, про плекання руханки і т.п. Також вказував на чехів, які через Сокільство високо піднялись, тож і ми повинні йти їх слідами, щоби ми даром не співали „бодрімось”:

Я скінчив – но і треба було читати також ... статут чого мусів я піднятись. Потім оголосили спис членів і тих вписалось 69! Відтак вибирано старшину. Сеї нараз не могу тут подати, бо я сам мусів спішити Секретар зборів обіцяв за кілька днів прислати їх спис. Внесеня не було ніяких – тоді всі відспівали „Многая літа” ... „Соколови” і о $\frac{3}{4}$ 4 пішли дальше на вправи ...

Се відбувалося о 6 год. Я перейшов 4 рази вправи ... На біду зачав накрапати дощ і я попросив фіру, бо треба їхати. Фіра прийшла – я мав сидати. Між тим за ... Путятинецький і Бабухівський Стяг ... делегати відспівали „Многая літа”. До сих я ще раз розбазікався, щоби ми на них не завелися, щоби легше досягти нашу ціль та щоби стати взірцем для інших громад. Дякував всім за участь і за послух мені і гаразд! Сів на Фіру, відспівали марш і я поїхав о $\frac{1}{4}$ 7 до Вербилівців. Тут застав в дома о. Городецького і сей час я поїхав до залізниці, бо за 25 минут відходив потяг.

Загальні черти суть: у людей був запал, бо хочуть станути вище від сусідів. Е карність і охота до всего...

На 15 с. м. мав відбути я злет 5 дружин сокільських в Залужу, яко в честь знесеня панщини, однак по тій причині, що прибуде зі Львова друг в мундирі і обійме цю подію я відрадив о. Городецького, який дав пропозицію щоби сей захід зробити колись пізніше.

Списано в вагоні 14/V 1905

Мих. Левицький¹⁷¹

5 листопада 1905 року з Бабухова до управи „Сокола” у Львові було відправлено листа такого змісту: „Дружна Старшина в Бабухові просить прислати за відповідну плату такі книжки: „Пожарництво” – ціна 10 с., „Муштра рядова” – 30 с., „Ігри і забави”, ч. I-II. – 20 с.

Просимо прислати (книги – *С.Г.*) на руки Теодора Гелея – начальника громади в Бабухові, бо він є найревніший друг „Сокола”¹⁷².

22 листопада 1905 року у Львові отримали невеличкого листа, написаного священиком в селах Вербилівцях і Бабухові Степаном Городецьким такого змісту: „Вповажаний Пане! Спізнився я з отсилкою протоколу, але се не моя вина. Коли ще час pozwoliть, то прошу ще прислати протокол для Сокола в Бабухові.

Ст. Городецький¹⁷³.

18 лютого 1906 р. керівництво „Сокола” в Бабухові звернулося до Головного виділу у Львові з проханням отримати запрошення на з’їзд сокільських організацій:

„Всечесна дружна Старшина „Сокола”!

Довідались мо з газети, що відбудеться на 25 лютого (1906 року – *С.Г.*) з’їзд Сокола Старшини у Львові за запрошеннями. „Соколи” з Бабухова не отримали жодного запрошення на той з’їзд Товариства соколів, а тому висилаєм Вам по імені (кандидатів на цей з’їзд – *С.Г.*):

Теодор Гелей яко голова

Теодор Воробець – начальник

Стефан Маліцький – справник

Гаразд!

Старшина Сокола

Бабухів, дня 18 лютого 1906¹⁷⁴

28 січня 1907 року сокільська організація Бабухова направила Українському спортивному товариству „Сокіл-Батько” у Львові статистичний звіт про діяльність за 1906 рік за підписом начальника громади Теодора Гелея. У спеціальному повідомленні міститься також прохання допомогти товариству „Сокола” в Бабухові. На жаль тексту, звіту в архівних документах знайти не вдалося¹⁷⁵.

29 лютого 1908 року до Львова було направлено звіт про роботу Товариства уже за 1907 рік:

„Товариство „Сокіл”

в Бабухові

В залученю предкладає Т[овариство] Сокіл Виказ статистичний за рік 1907, виповнений до дальшого зарядження

Голова: Теодор Гелей

Бабухів, дня 29-го листопада 908.¹⁷⁶

29 березня 1910 року товариство „Сокіл” в Бабухові звернулося до Головного виділу у Львові з проханням прислати „трубку для нашого товариства „Сокола” в Бабухові за ціну 8 корон, бо наша трубка поламана. Прошу вислати за посліплатою на адресу Теодора Гелея, начальника громади в Бабухові, а також скарбника „Сокола”¹⁷⁷.

15 вересня 1910 року бабухівські „Соколи” попросили в Головного Виділу м’яч: „Хочу замовити для нашого „Сокола” оден „мяч” скір’яний, бо нема чим їх зацікавлювати, щоб всі сходились на денні вправи. Забав так багато відповідних для хлопців нема, то можна бавитися м’ячем – щонеділі і свята на пасовиську – то можна

тоді якось вправи і забави урівнювати. – Прошу отже подати Т. „Сокіл-Батько” м’яч, в якій ціні і чи можна сплачувати”¹⁷⁸.

Звіт про роботу „Сокола” в Бабухові за 1912 рік було вислано в лютому 1914 році за підписом Теодора Гелея¹⁷⁹.

Близьким за завданнями і формами роботи до „Соколів” було товариство „Січ”, засноване 5 травня 1900 року в селі Завалля на Снятинщині адвокатом Кирилом Трильовським. У першому параграфі статуту сформульована мета, яка полягала в наданні допомоги при пожежах; залученні молоді до тілесних вправ і атлетичних забав; підтримці життя і просвіти членів товариства.

У Рогатині „Січ” було засновано в 1908 році селянами Соломкою та Сверидою. Незабаром осередки виникали в довколишніх селах – в Пукові, Бабухові, Стратині, Підмихайлівцях, Васючині, Дібринові, Княгиничах, Яблунові та інших. Провідниками січових ідей на Рогатинщині стали вчителі: Л. Смулка, Ю. Міськевич, М. Щуровський, директор гімназії М. Галушинський; священники: П. Кудрик, С. Городецький, Й. Яворський, І. Ваньо.

1911 року „Січовий Батько” К. Трильовський відвідав „Січі” у селах: Пуків, Підмихайлівці, Васючин, Княгиничі, Бабухів, Яблунів¹⁸⁰.

8 лютого 1914 року в Бабухові відбулися загальні збори товариства „Сокіл”, на яких йшлося про зміну статуту організації. В протоколі зборів зазначено, що „голова Товариства констатує, що правильно скликано загальні збори та що знаходиться достаточне число членів на зборах, відчинив збори. Порядок дня: Зміна статута. Делегат окружного Товариства „Січ” в Рогатині Микола Капушта перечитав, зокрема кожний параграф старого і нового статута, пояснюючи, що мають бути змінені слова і зміст дотичного статута. На внесення Максима Романкова одностайно прийнято відчитану зміну статута. – На тім збори замкнено.

Бабухів, дня 8 лютого 1914.

Максим Романків
Голова

Іван Кордис
секретар¹⁸¹

13 лютого 1914 року виписку з протоколу зборів було направлено до Намісництва і до Головного Виділу „Сокола-Батька” у Львові:

„Славне Товариство
Сокіл Батько,

Львів

В залученю посилаємо:

- 1) Відпис протоколу загальних зборів дотично зміни статута,
- 2) Подання до Намісництва;
- 3) Старий статут;
- 4) Марки поштові на К.З. ~ з проханням відіслати в цілі зміни статута до Намісництва

Гаразд!

Максим Романків
Іван Кордис
Голова
секретар¹⁸²

14 квітня 1914 року Товариство звернулося до управи „Сокола-Батька” у Львові з пропозицією змінити назву організації „Сокіл” на „Січ”:

„Славне Товариство Сокіл-Батько, Львів.

Тов[ариство] „Сокіл” в Бабухові задумує перемінити назву „Сокіл” на „Січ” на статутах С[окола]-Б[атька]. Просимо проте прислати на подану адресу всі потрібні до сего друки і поученя.

Гаразд!

Максим Романків
Начальник громади
в Бабухові
Б. 26/1, 1914.

м. Рогатин”¹⁸³

Особливе значення не тільки для розвитку фізкультури і спорту, а й для національної консолідації, піднесення рівня національної свідомості мали сокільські зльоти, так звані „здвигни”, які в довоєнний період проводилися майже щорічно. У II Крайовому Шевченківському здвизі у Львові (27-28 червня 1914 року) взяло участь, за даними Т. Андрусика, 12 тис. осіб¹⁸⁴, а за даними П. Трильовського – 23 тис. учасників спортивно-гімнастичних товариств, 210 осіб кінноти і 29 оркестрів¹⁸⁵.

Письменник Остап Грицай, згадуючи про цю подію, писав: „Львів дрожав від гомону і окликів. Жіноцтво сипало цвіти на дорогу соколам, січовикам, пластунам і стрільцям. „Се наше будуче військо” - скандували тисячі народу. Цей Здвиг оголомшив поляків; вони оторопіли й здивувалися; як це могли під їхнім боком вирости такі „банди гайдамакуф” - як вони погіршливо називали українців”¹⁸⁶.

На Сокільському здвизі у Львові Рогатинщина була представлена великою кількістю вихованців „Сокола”, „Січі” і „Пласту”. У складі делегації Рогатинського повіту виявилися також представники „Сокола” села Бабухова.

Після заборони польською владою в 1924 році гімнастичного товариства „Січ” Роман Дашкевич добився в польській адміністрації дозволу на створення на базі зруйнованих „Січей” товариства „Луг” (1925-1939). В широкій мережі спортивних товариств він вбачав основу майбутнього українського війська. На це спрямовувалися вся спортивно-військова підготовка, національне виховання десятків тисяч молоді, що задіянувалася в Лугових Організаціях. Виступаючи редактором часописів „Січові Вісти” (1921-1925) та „Вісти з Лугу”, Р. Дашкевич не тільки фінансував їх видання і розповсюдження, а видавав підручники, проводив Лугові свята, змагання, викупив для потреб Товариства спортивну площу.

У багатостраждальній історії України яскрава сторінка відведена Українським січовим стрільцям – важливому чиннику національної ідеї. Процес відродження українських збройних сил розпочався ще задовго до Першої світової війни, тоді, коли рівень політичного мислення провідної верстви, національна свідомість українського народу залишалися ще досить низькими. Тактика лоялізму до Австрійської держави, яка дотримувалася нібито в інтересах України, переросла, за словами визначного українського історика, військового та політичного діяча Василя Кучабського, в аксіому української думки. За таких умов вона могла передбачати тільки боротьбу за автономію українських земель у складі імперіалістичних держав – Австрії чи Росії, що виявилось, за словами вченого, найганебнішим виявом рабства української нації. За таких умов українській державницькій ідеї тут місця не було.

Вирішальним для популяризації української державницької думки як ідеї, не відірваної від життя, став 1912 рік, коли більшість європейських держав охопила воєнна гарячка. Очікування великих воєнних подій розбурхало поневолені наро-

ди, особливо ті, в яких ще жив національно-державницький дух. Серед цих народів дедалі більше викристалізувалася думка про те, що їм не можна бути пасивними свідками подій, що вони мусять взяти найактивнішу участь у подіях в ім'я свого визволення.

Українська молодь почала розуміти, що у випадку перемоги у війні північного сусіда вона може потрапити з Австрії, де їй жилося більш-менш вільно, у російську „тюрму народів”. Ці настрої посилювалися польською ідеологічною національно-військовою літературою, бо ситуація польського народу була аналогічна ситуації українського. „Таким чином холодна, логічна, відірвана від життя категорія – українська національно-державницька думка, – зазначав В. Кучабський, – нараз набирала живої плоти, вона ставала реальною метою, що поривала своєю сміливістю. Така ідея могла захопити й справді захопила найкращу частину української молоді в Галичині”¹⁸⁷.

Австрійський державний апарат значно менше перешкоджав відродженню українського національного життя. Більшої шкоди цьому процесові завдавали відсутність економічно незалежної інтелігенції, злиденне становище галицького українського селянства, а також активність русофілів, які поширювали шкідливу і фарисейську пропаганду щодо українців як частини російського народу. До того ж, зростання національної свідомості стримувалося в усій Україні тим, що заможні верстви громадянства, а також населення міст і промислових центрів були зрусифіковані, стали чужими і навіть ворожими українській національній справі. Організація самостійного організму в Наддніпрянській Україні була можливою за умови розпаду Російської імперії. Український народ не мав права пасивно споглядати хід воєнних подій. Він повинен був робити все – аж до використання збройної сили, щоб війна закінчилася на його користь. Потрібно було організувати українське національне військо для боротьби проти Росії, за українську державність. Так розмірковувала частина галицької української молоді напередодні Першої світової війни.

У 1911 році кілька львівських юнаків середніх шкіл створюють таємний гурток „Пласт” з метою військово-патріотичного виховання молоді. Засновниками і провідниками його виявилися майбутні січові стрільці П. Франко, В. Кучабський, Р. Сушко та інші.

На зборах „Українського Студентського Союзу”, які відбулися 15 грудня 1912 року, було вирішено розпочати військовий вишкіл української молоді. Вимагалось тільки офіційного дозволу від місцевої влади. І такий дозвіл вдалося одержати К. Трильовському, який у лютому 1913 року розробив статут військового товариства „Січові стрільці”. 18 березня 1913 року у Львові створюється перше стрілецьке товариство „Січові стрільці”, головою якого обирається адвокат В. Старосольський.

У своїх лавах Товариство гуртувало студентів вузів і учнів гімназій. У відозві „Січових стрільців” (березень 1914 року) наголошувалося: „Україна стоїть напередодні нового життя. Треба поставити нову програму, приготувати силу, щоб в хвили, коли надійде час, Україна мала голос, була свідомо своєї цілі і права та могла на сторожі їх поставити – силу”¹⁸⁸.

Швидке поширення українського військового руху мало й негативні сторони, бо галичани тоді ще слабо уявляли Українську державу без Австрії. Стрілецькі товариства мислилися не як самостійне українське військо, що має намір боронити національні інтереси від Росії, а як добровільні допоміжні загони австрійської

армії. Українське галицьке громадянство тоді ще не могло відрізнити австрійського державного інтересу від власного, українського.

Свою позицію у ставленні до можливої війни між Австро-Угорщиною й Росією виробили українські політичні партії. На нараді 7 грудня 1912 року було прийняте рішення про те, що „все українське громадянство однозгідно й рішуче стане на боці Австрії проти Російської імперії як найбільшого ворога України”¹⁸⁹. Побудову Української держави українські політичні партії Галичини пов’язували з визволенням Наддніпрянщини від панування Росії, ліквідацією польського панування в Галичині й створенням з усіх українських земель національно-територіальної автономії у складі Австро-Угорщини.

Перша світова війна, що спалахнула влітку 1914 року, відразу перетворила українську проблему в злободенне питання. Як писав Д. Дорошенко, з перших же днів війни стало ясно, що Росія веде її під гаслом знищення українського П’ємонту в Галичині, щоб потім „з корінням винищити” й самий український рух. Галицькі українці й емігранти з Наддніпрянської України збагнули грізну небезпеку для українського національного відродження в разі воєнного успіху Росії.

„Наша Україна переживає тепер весняну добу, – писав у листі до галицької молоді І. Франко, – коли тріскає крига абсолютизму та деспотизму, коли народні сили серед страшних катастроф шукають собі нових доріг і нових форм діяльності, коли невимовне горе, вдіяно народам дотеперішнім режимом, порушило найширші верстви і найглибші інстинкти людської душі до боротьби, якої результатом мусить бути повний перестрій зразу державного, а далі й громадського, соціального порядку Росії, а в тім комплексі й України”¹⁹⁰.

З серпня 1914 року Головна Українська Рада видала маніфест, який закликав підтримати Австрію в її боротьбі з царською Росією. У ньому проголошувалося:

„Гряде великий час, вибила слухна година!

Здіймається пожежа війни, в якій тріснуть кайдани, що давили поневолені народи. В сій пожежі кується будучність України.

Настав слухний час, день нашого воскресення. В сей час нема жертви, яка для нас могла б бути завелика. В сей час одноцілі є наші думки і бажання, однодушні та тверді мусять бути наші діла.

Однодушним рішенням Головна Українська Рада з’єднала начальні управи всіх досі в нас існуючих стрілецьких і рухункових організацій в Українську Боеву Управу.

Українська Боева Управа стає одинокою старшиною організацій українських добровольців, яка одержує назву Українських Січових Стрільців.”¹⁹¹

Ідея створення власних збройних сил знаходила широку підтримку серед молоді Рогатинського повіту. Ще в 1913 році тут було організовано стрілецькі курси, на яких працювало 7 старшин запасу, зокрема: директор гімназії Михайло Галущинський, викладачі гімназії Микола Бабин, Никифор Гірняк, Франц Кондрацький, Гнат Мартинець, директор школи з Підгороддя Петро Бігус і працівник Українбанку Микола Капуста. На цих курсах навчалися воєнному мистецтву учні старших класів гімназії, селянські та міщанські юнаки. Як тільки почалась мобілізація, всі вони добровольцями пішли в ряди Українських Січових Стрільців. Їх було організовано в окрему Рогатинську сотню (близько 200 осіб), якою керували викладачі гімназії Никифор Гірняк та Микола Угрин-Безгрішний.

З серпня 1914 року командиром легіону Січових Стрільців було призначено судового радника Теодора Рожанківського. Але після того, коли він відмовився

відрядити ще не повністю сформований корпус усусувів на фронт біля Почасва, цісар зняв його з посади. 18 серпня 1914 року на пропозицію К. Трильовського новим командиром УСС призначили поручика М. Галущинського. Останній був сином священика з Дзвиняча на Тернопільщині. Навчався в Тернопільській гімназії, у Львівському та Віденському університетах. Працював учителем у Золочеві, а з 1909 року очолив Рогатинську українську гімназію. Зі студентських років М. Галущинський брав активну участь у громадсько-політичному житті краю, обирався головою „Академічної Громади” у Львові, „Січі” у Відні; був одним із засновників і керівником „Просвіти”.

Влада добивалася, щоб добровільці якнайшвидше склали присягу на вірність Австрії, бо лише після цього вона буде рахуватися з ними як із військовою формацією і виділить гроші на її утримання. 22 серпня 1914 року до Намісництва було подано проект статуту. Добровольців було поділено на сотні, призначено сотенних командирів, розпочато військовий вишкіл. 24 серпня 1914 року М. Галушинський разом із полковником Моліком здійснили погляд добровольців, які зібралися на Кайзервальді, 28 серпня М. Галушинський отримав вказівку про те, щоб стрільці, розміщені в казармах, розібрали гвинтівки. В неділю, 30-го серпня, двома поїздами о 5.30 і 7.00 ранку українські добровольці залишили Львів і виїхали до Стрия. На початку вересня тут зібралося майже 10 тис. добровольців.

Серед тих, хто виявив високу національну свідомість і патріотизм та добровільно записався до лав Українських Січових Стрільців, було 45 молодих бабунівців: Балацький Петро

1. Богда Василь
2. Богда Іван
3. Богда Петро
4. Вербиловський Петро
5. Височанський Федір
6. Височанський Юрій
7. Воробець Іван
8. Галушка Іван
9. Галушка Микола
10. Галушка Федір
11. Гелемий Іван
12. Гой Микола
13. Гриців Федір
14. Гриців Іван
15. Гриців Степан
16. Дорошенко Степан
17. Зарейко Микола
18. Іванців Степан
19. Івасик Степан
20. Копцюх Гаврило
21. Копцюх Дмитро
22. Копцюх Іван
23. Кузик Матвій
24. Матвій Онуфрій
25. Пархуць Яків
26. Пилипів Петро

27. Пилипів Федір
28. Поперека Михайло
29. Поперека Тимофій
30. Сас Андрій (хорунжий)
31. Сас Василь
32. Сас Микола
33. Сас Федір
34. Скробач Микола
35. Скробач Степан
36. Скробач Теодор
37. Снігур Михайло
38. Снігур Степан
39. Співак Іван
40. Співак Петро
41. Троянівський Онуфрій
42. Хабурський Микола
43. Хабурський Степан
44. Хариш Іван

На 1 червня 1916 року в Першому стрілецькому полку служили вихідці з Бабухова: Степан Івасик (1895 р.н.) та Зарейко Микола (1895 р.н.) – третя сотня; Теодор Скробач (1892 р.н.) – шоста сотня; Іван Співак (1892 р.н.) – технічна сотня¹⁹².

Про важкі випробування, які довелося винести відважним воякам українських збройних сил у роки визвольних змагань, розповів Петро Балацький: „Не знаю, чим керувався тоді я, сімнадцятирічний юнак, який за власним бажанням пішов боротися за волю України, – згадував Петро Балацький. – Чи почуттям обов’язку! Чи пробудженням свідомості! Чи спалахом молодечого романтизму!... Та, як би там не було, в березні далекого 1916 року я і три мої товариші, такі ж безвусі сільські хлопці, Василь Богда, Юрко Височанський та Микола Галушка потайки від родичів записалися до Січових Стрільців...

Поштовхом до прийняття такого рішення послужив приїзд у відпустку, чи, як тоді казали, на „урльоп” чотирьох наших односельчан, героїв битви на горі Маківці Онуфрія Матвіїва, Миколи Зарейка, Федора Гриціва і Степана Івасика. Цій четвірці з нашого села першими пощастило влитися в ряди Січових Стрільців ще під час відомого серпневого відбору у місті Стрию 1914 року.

І ось, овіяні славою кривавого бою, в якому зуміли проявити себе, за що були відзначені командуванням, січовики приїхали у рідне село. Боже мій, що тоді творилося? За стрільцями натовпом бігала дівтора, їм посміхалися всі сільські дівчата, поважні газди при зустрічі першими знімали капелюхи. Ну, а такі, як я, заздрили... Вагань не було жодних. Змовившись, ми з товаришами смерком, щоби хтось не запримітив і не доніс батькам, таємно зібралися на околиці села і полями та лісами подалися пішки у Свистільники, де знаходилася „Стрілецька кадра”. Село Свистільники лежить у трикутнику між Рогатином, Бережанами і Бурштином. Йти довелося кілометрів з двадцять...¹⁹³

Медична комісія визнала добровольців здатними до військової служби. Проте, наперекір їхнім сподіванням, хлопцям не дали зброї, уніформ і не відправили в бій. Довелося пройти вишкіл у сусідньому селі Нижня Липиця, згодом в селі Черче, а ще пізніше в селі Розвадові біля Миколаєва. Спали на глиняній, застеленій соломною

долівці. В хаті було холодно. Хлопці не раз згадували теплу мамину перину, але жодного разу ніхто не шкодував, що вступив до Січових Стрільців.

Тільки через рік, у лютому 1917 року, бабухівські Стрільці були зараховані до піхотної сотні і відправлені на російський фронт. Бойове хрещення відбулося біля села Куропатники на Тернопільщині. „Саме село знаходилося в руках росіян, – згадував П. Балацький, – наші позиції тягнулися узліссям напроти Куропатник аж до села Баранівки, що межує з Конюхами. Лінія фронту проходила через річку Ценівку, яка тече облонею попри Куропатники. Всього нас налічувалося чотири сотні, які, в свою чергу, об'єдналися в курінь. З командирів пам'ятаю сотника Василя Дідушка і четаря Івана Цяпку.

Три місяці ми просиділи в окопах. Якщо перші дні були насичені боями, стріляниною, частими сутичками, які не-раз переростали в рукопашні бої, то потім раптово настала тиша. Правда, інколи артилерія та скоростріли нагадували, що ми на фронті. І все ж на російському боці творилося щось незрозуміле. Вечорами звідти доносилися українські пісні. Незабаром ми дізналися, що нам протистоїть військова частина, яка майже повністю складається з українців. Ми зрозуміли, що твориться абсурдна несправедливість, що українці змушені вбивати українців”¹⁹⁴.

Причина затишшя на фронті, як виявилось пізніше, пов'язувалася з революцією у Росії і скиданням царя. Почалося братання. Особливо тепло воно відбувалося під час релігійних свят. П. Балацькому запам'ятався російський солдат, українець за національністю, на ім'я Петро. Він любив співати українські пісні, був свідомий того, що Наддніпрянська Україна і Галичина – землі єдиного українського народу, який століттями терпів чужоземне ярмо. Петро закликав галичан скинути австрійського монарха і на уламках двох імперій – Російської і Австрійської – творити незалежну Україну. Від нього Стрільці дізналися, що в Києві організувалася Центральна Рада, яка формує національну армію.

Одна така зустріч під час Великодніх свят закінчилася трагічно. Коли січовики і наддніпрянці вітали одні одних зі святом, провокатор з російського боку відкрив кулеметний вогонь, внаслідок чого загинуло кілька осіб з обох сторін.

Влітку сотню, в якій служив П. Балацький, командування перекинуло під село Конюхи, де розгорталася запеклі бої. 1 червня три стрільці, серед яких був П. Балацький, пішли в розвідку і потрапили в полон. Через Тернопіль їх доправили в Київ. Деякий час вони перебували в Дарницькому таборі для військовополонених. Часто перед ними виступали різні політичні діячі, серед яких виявився і Володимир Винниченко.

З Дарниці полонених розвезли в різні кінці Росії. Сорок із них, у тому числі П. Балацького, спрямували в Чорнобиль на будівництво вузькоколійки. „Трималися ми купи, жили дружно, однією сім'єю, – згадує П. Балацький. – Часи були непевні, крім воєнної розрухи, на Україні вирували політичні пристрасті. Скрізь шастали різного гатунку агітатори. Нерідко траплялися й провокатори. Одні закликали підтримувати Тимчасовий уряд, інші – висловити йому недовір'я. Найбільш активними були більшовицькі агітатори, які проповідували свої ідеї”¹⁹⁵.

Тим часом у Києві набирала сили Центральна Рада. З полонених Січових Стрільців формувалося військово-угруповання. П. Балацького було зараховано до скорострільної сотні, яка, окрім патрулювання вулиць, охороняла уряд Центральної Ради. „Не можу передати того зворушення, яке пережили ми, збагнувши, що влилися в лави новоутвореної української армії, – згадує П. Балацький. – З числа Січових Стрільців було скомплектовано Галицько-Буковинський курінь, який згодом переріс

у корпус. Командиром став наш земляк, полковник Євген Коновалець. Він зумів за короткий час підняти наш бойовий дух, навести дисципліну і донести до свідомості кожного, що воюємо за волю України. Його слова я пам'ятаю ще й сьогодні: „Визволення Наддніпрянщини має не менше значення, ніж визволення Галичини. А може, ще більше. Буде вільний Київ, буде вільний Львів, не буде Києва, не буде Львова”¹⁹⁶.

З лютого 1918 року аж до кінця визвольної війни П. Балацький брав участь у боях за незалежність України. Не все збереглося в його пам'яті. Але з тим, що збереглося, він щиро ділиться з читачами: „Чого тільки не довелося пережити, – згадує він. – Одного разу я був свідком замаху на життя Президента УНР Михайла Грушевського. Це трапилося біля будинку українського уряду, коли Президент сідав в автомобіль. Переодягнений у петлюрівську форму, вбивця намагався заколотити Грушевського настромленим на гвинтівку штиком. На щастя, наш сотник Микола Загаєвич, який стояв поблизу, встиг ударити нападника кольбою кріса по голові, і той зміг тільки проколоти пальто президента”¹⁹⁷. Як з'ясувалося, сотник незабаром загинув у запеклому бою біля міста Василькова на станції Мотовилівка, який відбувся у листопаді 1918 року між повсталими Стрільцями і військом П. Скоропадського. „Ми йшли з Білої Церкви, і гетьман кинув проти нас найкращі свої сили, – стверджує П. Балацький. – Але потерпів поразку. Шлях на Київ був відкритий. В цьому бою поклав голову також сотник Федір Черник, який користувався серед Стрільців повагою і авторитетом. Про нього навіть пісні співали”¹⁹⁸.

Корпус Січових Стрільців став ударною силою, на яку спирався Головний Отаман Симон Петлюра. На початку грудня 1918 року було звільнено Київ, а німців – роззброєно. Гетьман залишив столицю і втік за кордон. Однак ні миру, ні спокою не настало. Почалася війна з Радянською Росією. Сотня П. Балацького, яка входила у полк Івана Регульського, обороняла Київ, але в лютому 1919 року змушена була його залишити. Завдання скорострільної сотні полягало в охороні бронепоездів, яких налічувалося два: один мав на озброєнні 31, другий – 16 скорострільів. На ті часи це була велика сила, яка не раз відігравала важливу роль у боях із противником.

Літом 1919 року за допомогою Української Галицької Армії звільнили Проскурів, Жмеринку, Вінницю, Бердичів, Житомир, а 31 серпня – Київ. Але дуже швидко з півдня підійшли війська Денікіна і, роззброївши передові частини УНР, зайняли столицю. Це, на думку П. Балацького, стало початком поразки визвольної війни. Відхід із Києва сильно позначився на боєздатності української армії, знизив її моральний дух. У руках денікінців опинилися велика кількість зброї, склади з продуктами. До того ж, у вересні серед вояків УГА поширилася епідемія плямистого тифу. Пошесть особливо лютувала в жовтні-листопаді. Знесилена армія опинилася у так званому чотирикутнику смерті. Поділля, де тоді базувалися основні сили Директорії, було оточене з усіх сторін військами Польщі, Румунії, генерала Денікіна і радянської Росії.

Визвольну війну український народ практично програв. Від'їзд С. Петлюри у Польщу, а Є. Петрушевича до Румунії призвів до саморозпуску армії. У грудні 1919 року армія Директорії й УГА фактично самоліквідувалися. Сотню скорострільів поляки роззброїли, старшин інтернували, а рядовим Стрільцям вдалося втекти. „Після довгих поневірянь я повернувся додому, – згадує П. Балацький. – Та спокійного життя не було. Польські власті, окупувавши Галичину, почали переслідувати учасників визвольної війни. І хоч я особисто проти поляків не воював, небезпека потрапити за ґрати чигала на кожному кроці. Річ у тім, що Ю. Пілсудський хотів з колишніх Січових Стрільців створити 25-тисячну армію і кинути її проти біль-

шовиків. Я, як і всі інші, ухилився від тієї затії, через що деякий час змушений був перебувати на нелегальному становищі”¹⁹⁹.

П. Балацький розказав про ще одну смертельну небезпеку, яка загрожувала йому в 1920 році, коли Рогатинщину зайняли кіннотники Примакова: „Оскільки мій батько при Австрії 15 років був війтом, то військово командування завжди до нього мало якісь справи. Тому майже кожного дня у нас перебували старшини. Якось трапилось так, що один із них, чогось розсердившись, влаштував у хаті обшук і наткнувся на мої, принесені з війни штани-галифе. Він відразу зрозумів, що я служив у Петлюри. Що тут почалося! На щастя, мені вдалося городами втекти у сусіднє село. За мене постраждала сестра, яку жорстоко побили нагаями. Кілька днів на мене чатувала засідка. Нарешті батька було попереджено, якщо я не з’явлюся, то хата піде з димом. Очевидно, так би воно й сталося, якби не один людяний старшина. Він заборонив палити хату”²⁰⁰.

Багато вже минуло часу, відколи Україна зробила спробу звільнитися від чужоземного ярма і зажити вільним життям. І хоч визвольна війна закінчилася невдало, Січові Стрільці завоювали невмирущу славу. Молоді, переважно селянські хлопці, демонстрували чудеса героїзму, билися хоробро, не шкодуючи свого життя. Стрільці виявилися носіями визвольних ідей і цим здобули симпатію та любов українського народу. П. Балацький неодноразово був свідком, коли на Великій Україні люди давали притулок воїнам тільки через галичанське походження. Пригадав випадок, коли на Вінниччині під час відступу він і ще два стрільці збилися з дороги і, заблукавши, зайшли в село, яке вже зайняла ворожа кіннота. Їх врятувала галицька вимова. Господар нагодував, допоміг обійти заставу і, вивівши за село, спровадив на безпечну дорогу.

Організованість, дисципліна, відчуття обов’язку, повага до цивільного населення, недоторканність чужої власності — все це вигідно відрізняло наших воїнів від бійців інших армій, які нерідко знущалися над селянами, грабували їх, чинили насилля.

На жаль, серед живих учасників визвольних змагань уже майже не залишилося. П. Балацький – один із небагатьох, кому пощастило дожити до тих днів, коли можна сказати правду про наше героїчне минуле.

Отже, використавши значну кількість документального матеріалу, спогади учасників Української національної революції, можна зробити висновок про те, що спортивно-гімнастичні товариства „Сокіл-батько”, „Січові стрільці”, „Луг” та інші уособлювали найкращі риси українського народу: патріотичний ідеалізм, високу освіченість та військовий гарт. З появою цих організацій пов’язане зародження в галичан національно-державного мислення.

Таким чином, громадські організації у галицькому селі, зокрема в селі Бабухів Рогатинського повіту, у кінці XIX – першій половині XX століття стали масовими освітньо-культурними, просвітньо-економічними та спортивно-гімнастичними організаціями. Вони були організаціями не лише громадського, а й політичного життя, бо її керівниками виступали провідні галицькі політичні діячі народовського напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- ¹ Див.: *Франко І.* Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Зібрання творів: у 50 т. – Київ, 1984. – Т. 41. – С. 361.
- ² Там само.
- ³ „Зоря”, 1892 р.
- ⁴ *Творидло М.* П'ятдесятилітня діяльність „Просвіти” на поли економічним / Упоряд., вступ. статті В. Пашука, Ж. Ковби. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – С. 39.
- ⁵ *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964. – С. 78. – С. 40.
- ⁶ Див.: *Гелей С.* Степан Качала (1815-1888) // Українські кооператори (Історичні нариси): у 3-х кн. / За ред. С. Гелея. – Львів: Коопосвіта, 1999. – Кн. 1. – С. 23.
- ⁷ Див.: Спис видань товариства „Просвіта” у Львові. 1868-1929. – Львів, 1929. – С. 3-5.
- ⁸ Див.: *Творидло М.* П'ятдесятилітня діяльність „Просвіти” на поли економічним... – С. 40.
- ⁹ *Кравченко О.* Просвітнянський рух у Рогатинщині // Рогатинська земля: Збірник історико-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1989. – Т. 1. – С. 183.
- ¹⁰ Там само.
- ¹¹ Спис видань Товариства „Просвіта” у Львові. 1868-1929... – С. 5-18.
- ¹² *Левицький К.* Про каси позичкові разом з Статутом товариства каси позичкової „Власна поміч”, з обчисленням відсоток 3 % – 12 % від 5 зл. ав. до 100 зл. ав. – Львів: „Просвіта”, 1889. – С. 6.
- ¹³ *Городецька Д.* З історії просвітнянського руху на Рогатинщині // Рогатинська земля: історія та сучасність: Матеріали першої наукової конференції. Рогатин, 24-25 березня 1995 р. – Львів; Рогатин: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – С. 167.
- ¹⁴ Див.: *Лозинський М.* Сорок літ „Просвіти”. – Львів, 1908. – С. 46.
- ¹⁵ Нарис історії „Просвіти”. – Львів; Краків; Париж, 1993. – С. 213.
- ¹⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 943. – Арк. 4.
- ¹⁷ Там само. – Арк. 5.
- ¹⁸ Там само. – Арк. 9.
- ¹⁹ Там само. – Арк. 9.
- ²⁰ Звіт з діяльності Товариства „Просвіта” за час від 1 січня 1902 до 31 грудня 1903. – Львів, 1904. – С. 11.
- ²¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 943. – Арк. 14.
- ²² Справозданє з діяльності Товариства „Просвіта” за час від 1 січня 1898 до 31 грудня 1899. – Львів, 1900. – С. 10.
- ²³ *Середяк А.* Характеристика видань львівського товариства „Просвіта” // Нарис історії „Просвіти” за 1968-1914 рр. – Львів; Краків; Париж, 1993. – С. 79.
- ²⁴ *Гнатюк В.* Національне відродження австро-угорських українців. – Львів, 2006. – С. 61; Нарис історії матірнього Товариства „Просвіта”. – Вінніпег, 1968. – С. 129-136.
- ²⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 1563. – Арк. 73.
- ²⁶ Див.: *Степовенко М.* До історії організації українського студентства Рогатинщини // Око. – Рогатин, 1933. – Ч. 1. – С. 1-2.
- ²⁷ *Грушевський М.* Ілюстрована історія України. – Нью-Йорк, 1990. – С. 527.
- ²⁸ *Ковба Ж.* „Просвіта” – світло, знання, добро і воля українського народу (До 125-річчя з дня заснування). – Дрогобич, 1993. – С. 23.
- ²⁹ Див.: Народна воля. – 1921. – 10 листопада. – С. 2.
- ³⁰ Там само. – 12 листопада. – С. 2.
- ³¹ З культурного життя Рогатинщини // Рогатинець. Ілюстрований журнал культурного життя повіту. – Рогатин, 1924. – Ч. 1. – С. 98-99.
- ³² Див.: Статут товариства „Просвіта”. – Львів, 1899. – С. 18.
- ³³ Див.: *Ничай А.* Розв'ой Русскої Крамниць въ Станиславовъ // Господар и промышленник. – 1879. – Ч. 1 – С.102.
- ³⁴ Див.: *Наумович І.* О читальнях // Наука. – 1873. – Ч. 2. – С. 74-77.
- ³⁵ Див.: *Кравченко О.* Просвітнянський рух у Рогатинщині... – С. 184.
- ³⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 943. – Арк. 5.
- ³⁷ Відносини в Рогатинщині // Діло. – Львів, 1892. – Ч. 294. – 31 грудня.
- ³⁸ Нарис історії „Просвіти”... – С. 33, 37.

- ³⁹ *Твори* М. Економічна діяльність „Просвіти” // Шістдесят літ „Просвіти”. 1868-1928. Ювілейний альманах. – Львів, 1927. – С. 116-117.
- ⁴⁰ *Павликовський Ю.* Слідами розвою ідеї кооперації і союзного устрою в „Народній Торговлі”: з нагоди 40-ліття її праці (8.12.1883 – 8.12.1923). – Львів, 1923. – С. 22.
- ⁴¹ *Воїнаровський Т.* Низка споминів з мого життя // Історичні постаті Галичини XIX-XX ст. – Нью-Йорк; Париж; Торонто, 1961. – С. 24.
- ⁴² З Рогатинщини: слівце про читальні і крамниці // Діло. – Львів, 1893. – С. 2.
- ⁴³ *Нагірний В.* Реферат на урочистих зборах працівників „Народної Торговлі” з приводу її 25-ліття // Двадцять п’ятилітній ювілей „Народної Торговлі”. – Львів, 1908. – С. 7.
- ⁴⁴ *Левицький К., Петрушевич І.* Порадник торговельний. – Львів: „Просвіта”, 1905. – С. 4.
- ⁴⁵ Там само. – С. 4-5.
- ⁴⁶ Там само. – С. 5.
- ⁴⁷ *Павликовський Ю.* Слідами розвою ідеї кооперації і союзного устрою в „Народній Торговлі”: 3 нагоди 40-ліття її праці... – С. 23.
- ⁴⁸ Див.: *Твори* М. П’ятдесятилітня діяльність „Просвіти” на поли економічним... – С. 64.
- ⁴⁹ ЦДАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 943. – Арк. 17.
- ⁵⁰ ЦДАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 943. – Арк. 18.
- ⁵¹ Там само. – Арк. 19.
- ⁵² Там само. – Арк. 22.
- ⁵³ Там само. – Арк. 34.
- ⁵⁴ ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 3. – Спр. 84. – Арк. 84.
- ⁵⁵ Статут товариства „Просвіта”. Ухвалений надзвичайними загальними зборами у Львові, дня 5 марта, 1924 р. Прийнятий до відома рескриптом Львівського Воєводства з дня 2 мая 1924 ч. 4883/24/1/3 Важний для чит.: „Просвіта” в Бабухові, повіт Рогатин, воєводство Станіславське.
- ⁵⁶ ЦДАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 943. – Арк. 30.
- ⁵⁷ ЦДАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 943. – Арк. 31-32.
- ⁵⁸ ЦДАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 943. – Арк. 33.
- ⁵⁹ ЦДАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 943. – Арк. 59.
- ⁶⁰ Там само. – Арк. 54.
- ⁶¹ Там само. – С. 59.
- ⁶² Державний архів Львівської області (далі: ДАЛО). – Ф. 7. – Оп. 4. – Спр. 292. – Арк. 1-2; Ф. 108. – Оп. 1. – Спр. 436. – Арк. 1-4.
- ⁶³ ДАЛО. – Ф. 220. – Оп. 1. – Спр. 167. – Арк. 47.
- ⁶⁴ Див.: На вічну ганьбу твердині варварства в Європі. – Прага, 1931. – С. 45-66; *Швагуляк М.* Пацифікація. – Львів, 1993. – С. 23-24.
- ⁶⁵ Див.: *Зайцев О.* Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922-1939) // Український історичний журнал. – Київ, 1993. – Ч. 1. – С. 78.
- ⁶⁶ Див.: *Комар В.* Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921-1939 рр.). – Івано-Франківськ, 2011. – С. 270.
- ⁶⁷ Там само.
- ⁶⁸ Що діється в нашому краю // Діло. – Львів, 1930. – Ч. 234. – 21 жовтня.
- ⁶⁹ Жалюгідні події в селі Бабухів // Діло. – Львів, 1931. – Ч. 185. – 19 серпня.
- ⁷⁰ Див.: *Комар В.* Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921-1939 рр.)... – С. 270.
- ⁷¹ *Донцов Д.* Хрестом і мечем // Державність. – Львів, 1991. – Ч. 3. – С. 74.
- ⁷² *Драгоманов М.* Наука з попередніх оповідань // Вибрані твори. – Прага, 1937. – Т. 1. – С. 206.
- ⁷³ Див.: *Круглашов А.* Дільність просвітницьких товариств Західної України та проблеми національного відродження у творах Михайла Драгоманова // „Просвіта” – оберіг незалежності та соборності України // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів: ІУ, 2010. – С. 613.
- ⁷⁴ *Драгоманов М.* Народні школи на Україні серед життя і письменства в Росії. – Geneve, 1877. – С. 134.
- ⁷⁵ *Драгоманов М.* Листи до Ів. Франка і інших. – Львів, 1908. – Т. 2. – С. 86.
- ⁷⁶ З освітньо-культурного життя Опілля // Око. – Рогатин, 1933. – Ч. 1. – С. 15.
- ⁷⁷ ЦДАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 943. – Арк. 69.

- ⁷⁸ ЦДАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 943. – Арк. 73.
- ⁷⁹ ДАІФО. – Ф. 2. – Оп. 3. – Спр. 84. – Арк. 86-102.
- ⁸⁰ З освітнього руху Рогатинщини // Народна воля. – 1936. – 21 липня. – С. 3-4.
- ⁸¹ Див.: Шістдесят літ. 1868-1928. Ювілейний альманах товариства „Просвіта” у Львові. – Львів, 1927. – С. 48-55.
- ⁸² Świtalski Z. Spółdzielczość polska a spółdzielczość mniejszości narodowych w państwie polskim 1918–1939 // Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy. – 1980. – № 1. – S. 77–78.
- ⁸³ Див.: Шлемкевич М. Галичанство. – Львів: „За вільну Україну”, 1997. – С. 56.
- ⁸⁴ Цит. за: Історія споживчої кооперації України / Аліман М., Бабенко С., Гелей С. та ін. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1996. – С. 110.
- ⁸⁵ Відродження. – Львів, 1930. – Ч. 1. – С. 7.
- ⁸⁶ Там само. – Ч. 7-9. – С. 119.
- ⁸⁷ Протиалкогольний рух в Галичині. Бабухів // Ми молоді! – Рогатин, 1928. – Ч. 2. – С. 21.
- ⁸⁸ Там само. – Ч. 4-6. – С. 70.
- ⁸⁹ Субтельний О. Україна. Історія. – [3-є вид., перероб. і доп.]. – Київ: Либідь, 1993. – С. 385-386.
- ⁹⁰ Дяченко П. „Сільський господар” на Рогатинщині // Рогатинська земля: історія та сучасність: Матеріали першої наукової конференції. Рогатин, 24-25 березня 1995 р. – Львів; Рогатин: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1995. – С. 127.
- ⁹¹ Там само. – С. 128.
- ⁹² ЦДАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 25. – Спр. 3716. – Арк. 1-32.
- ⁹³ Воробій Л. Філія товариства „Просвіта” в Рогатині // Рогатинська земля: історія та сучасність: Матеріали третьої наукової конференції. Рогатин, 26 березня 2002 р. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – С. 162-163.
- ⁹⁴ Див.: Гелей С. Рогатинщина в контексті українського відродження в Галичині // Від національної ідеї до державності. Вибрані статті з історії України, політології, теорії та історії кооперації. – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2011. – С. 15-16.
- ⁹⁵ Струк З. „Сільський господар” у кооперативному русі на західноукраїнських землях // Українська кооперація. Історичні та соціально-економічні аспекти. – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. – Т. 2. – С. 138.
- ⁹⁶ Витанович І. Між двома світовими війнами // Господарсько-кооперативний часопис. – Львів, 1943. – Ч. 23. – С. 6.
- ⁹⁷ Витанович І. Кооперативні працівники в минулому й сучасному // Господарсько-кооперативний часопис. – Львів, 1943. – Ч. 17. – С. 2.
- ⁹⁸ Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк: Товариство української кооперації, 1964. – С. 323.
- ⁹⁹ Повітовий союз кооператив у Рогатині // Ювілейний альманах Центросоюзу в 30-ліття / Ред. М. Творидло. – Львів, 1931. – С. 47.
- ¹⁰⁰ Там само.
- ¹⁰¹ Там само.
- ¹⁰² Кузик С. Про кооперацію, її теорію і значінє для нас. З нагоди Першого просвітньо-економічного конгресу у Львові. – Львів, 1909. – С. 4.
- ¹⁰³ Павликовський Ю. Природа, мета і світогляд українського кооперативного руху // Кооперативна республіка. – Львів, 1934. – Ч. 2. – С. 48-49.
- ¹⁰⁴ Мартос Б. Теорія кооперації. – Подєбради, 1923. – С. 34, 46.
- ¹⁰⁵ Там само. – С. 150, 151.
- ¹⁰⁶ Коберський К. Етичні й економічні ідеї в кооперації // Кооперативна республіка. – Львів, 1929. – Ч. 1. – С. 9.
- ¹⁰⁷ Луцький О. Велика ціль кооперації // Господарсько-кооперативний часопис. – Львів, 1926. – 4 жовтня.
- ¹⁰⁸ Див.: Храпливий. За хліборобську справу. Про те, як оснóвувати кружки та філії „Сільського господаря” та як в них працювати. – Львів, 1932.
- ¹⁰⁹ Ільченко (Жук) А. Відродження українського народу і кооперація // Ідеологія кооперація. Вибір з кооперативного письменства. – Львів, 1934. – С. 97.
- ¹¹⁰ Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitey. – Warszawa, 1994. – S. 538.

- ¹¹¹ ЦДДАУЛ. – Ф. 320. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 2.
- ¹¹² Див.: Західно-українська кооперація в 1926 році. Огляд, статистика і звітлення з діяльності РСУК. – Львів, 1928. – С. 45.
- ¹¹³ Див.: Західно-українська кооперація в році 1927. Звітлення РСУК – загальний огляд і статистика союзних кооперативів. – Львів, 1929. – С. 123.
- ¹¹⁴ ЦДДАУЛ. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 332. – Арк. 54.
- ¹¹⁵ Там само. – Спр. 490. – Арк. 120.
- ¹¹⁶ Див.: *Струк З.* Українські виробничо-торгівельні кооперативи в Західній Україні (1921-1939 рр.)... – С. 8.
- ¹¹⁷ Див.: *Драгомирецька Л.* Українська кооперація у громадсько-політичному житті Західної України (1920-1939 рр.): Автореф. дис. ... канд. істор. наук. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 8.
- ¹¹⁸ Див.: *Кубійович В.* Атлас України і суміжних країв. – Львів, 1937. – С. XLVI; *Kronika // Sprawy Narodowościowe.* – 1937. – № 6. – S. 651; 1939. – № 1-2. – S. 111-112.
- ¹¹⁹ ЦДДАУЛ. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 435. – Арк. 10.
- ¹²⁰ *Вакуловський В.* Півторарічна суспільна праця агронома на Рогатинщині // *Сільський господар.* – Львів, 1930. – Ч. 4. – С. 73-74.
- ¹²¹ ЦДДАУЛ. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 318. – Арк. 1-5; Звітлення з праці Краєвого господарського товариства „Сільський господар” за 1937 рік. – Львів, 1938. – С. 28; Звітлення з праці Краєвого господарського товариства „Сільський господар” за 1938 рік. – Львів, 1939. – С. 29; *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху... – С. 376; *Сільський господар.* – 1927. – № 1. – С. 14.
- ¹²² ЦДДАУЛ. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 318. – Арк. 1, 8.
- ¹²³ Там само. – Спр. 315. – Арк. 9, 12.
- ¹²⁴ ЦДДАУЛ. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 437. – Арк. 1-3; Звітлення з праці Краєвого господарського товариства „Сільський господар” за 1938 рік. – С. 22; Ілюстрований господарський календар „Сільський господар” на звичайний рік 1940. – Львів, 1939. – С. 82-83.
- ¹²⁵ ЦДДАУЛ. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 437. – Арк. 2.
- ¹²⁶ Див.: *Сільський господар.* Календар на рік 1929. – Львів, 1928. – С. 191.
- ¹²⁷ ЦДДАУЛ. – Ф. 2. – Оп. 3. – Спр. 255. – Арк. 26.
- ¹²⁸ *Храпливий Є.* Так працюємо для українського села. Праця товариства „Сільський господар” за січень-червень 1929 р. – Львів, 1930. – С. 13; *Сільський господар.* – 1930. – Ч. 1. – С. 2.
- ¹²⁹ *Драгомирецька Л.* Українська кооперація у громадсько-політичному житті Західної України (1920-1939 рр.) Автореф. дис... канд. істор. наук. – С. 9.
- ¹³⁰ Звітлення з праці Краєвого товариства господарського „Сільський господар” за 1932 рік. – Львів, 1933. – С. 14-16.
- ¹³¹ Звітлення з праці Краєвого товариства господарського „Сільський господар” за 1933 рік. – Львів, 1934. – С. 15-16.
- ¹³² Звітлення з праці Краєвого товариства господарського „Сільський господар” за 1934 рік. – Львів, 1935. – С. 17-21.
- ¹³³ Див.: *Шопоняк О.* Український кооперативний рух на Рогатинщині в 1920-1930-х рр. // Українська кооперація. Історичні та соціально-економічні аспекти. – Т. 2. – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. – С. 178.
- ¹³⁴ *Stepień S.* W kręgu badań nad społeczeństwem II Rzeczypospolitej: Społeczność ukraińska / *Przemyskie Zapiski Historyczne.* – 1987. – Т. 4-5. – S. 167.
- ¹³⁵ Див.: *Федевич К.* Галицькі українці у Польщі. 1920-1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920-1930-ті рр.). – Київ, 2009. – С. 263-264.
- ¹³⁶ ЦДДАУЛ. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 152. – Арк. 22.
- ¹³⁷ *Czterdziestolecie T-wa Siłskij Hospodar // Sprawy Narodowościowe.* – 1939. – № 1-2. – S. 112.
- ¹³⁸ ЦДДАУЛ. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 709. – Арк. 9-12; Спр. 715. – Арк. 2, 8.
- ¹³⁹ ЦДДАУЛ. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 176. – Арк. 40.
- ¹⁴⁰ ЦДДАУЛ. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 709. – Арк. 8.
- ¹⁴¹ ЦДДАУЛ. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 391. – Арк. 4.
- ¹⁴² ЦДДАУЛ. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 363. – Арк. 23.
- ¹⁴³ ЦДДАУЛ. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 361. – Арк. 1, 3, 6, 7.
- ¹⁴⁴ *Лисевич М.* Кооперативна анкета крамарів // *Око.* – Рогатин, 1933. – Ч. 2-3. – С. 37-39.
- ¹⁴⁵ Кооперативна республіка. – Львів, 1939. – Ч. 4. – С. 119; Ч. 6. – С. 120.

- ¹⁴⁶ ЦДДАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 943. – Арк. 8, 8 зв.
- ¹⁴⁷ Див.: *Голуб М.* З історії кооперативного руху на західноукраїнських землях у 20-30-і роки XIX ст. (на прикладі молочарства) // *Історія народного господарства та економічної думки України.* – Київ, 1994. – Вип. 26-27. – С. 87.
- ¹⁴⁸ *Храпливий Є.* Основи кооперативного молочарства // *Злупко С.* На чатах рідної землі. Євген Храпливий – учений, організатор, патріот. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 1999. – С. 119.
- ¹⁴⁹ Повітовий союз кооператив у Рогатині // Ювілейний альманах Центросоюзу в 30-ліття / Ред. М. Творидло. – Львів, 1931. – С. 49.
- ¹⁵⁰ *Історія споживчої кооперації України...* – С. 250.
- ¹⁵¹ Там само.
- ¹⁵² *Ковальчак Г.* Економічний розвиток західноукраїнських земель. – Київ: Наукова думка, 1988. – С. 215.
- ¹⁵³ Див.: *Сеньків М.* Молочарська кооперація в Галицькому селі в міжвоєнний період (1921-1939 рр.) // *Вісник Львівської комерційної академії.* – Львів: Вид-во ЛКА, 2010. – Вип. 9. – С. 196. – (Серія „Гуманітарні науки”).
- ¹⁵⁴ *Качор А.* Мужі ідеї і праці. – Вінніпег; Торонто; Клівленд, 1974. – С. 72.
- ¹⁵⁵ *Історія споживчої кооперації України.* – С. 107.
- ¹⁵⁶ Кооперація на Всеросійській виставці 1913 г. в Києві. – Київ: Изд. бюро кооперативної секції виставки, 1914. – С. 45.
- ¹⁵⁷ *Історія споживчої кооперації України.* – С. 256.
- ¹⁵⁸ Кооперативна фільма в Терені // *Господарсько-кооперативний часопис.* – Львів, 1939. – Ч. 25. – С. 7.
- ¹⁵⁹ *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху. – С. 471.
- ¹⁶⁰ Див.: *Кубійович В.* Атлас України і суміжних країн... – С. XLI; Walne zebranie Związku Ukraińskich Kooperatyw // *Sprawy Narodowościowe.* – 1937. – № 4–5. – S. 440.
- ¹⁶¹ *Turlejska M.* Rok przed klęską (1 września 1938 – 1 września 1939). – Warszawa, 1965. – S. 172.
- ¹⁶² Див., наприклад: *Feliński M.* Organizacja i rozwój spółdzielczości ukraińskiej w Polsce // *Sprawy Narodowościowe.* – 1929. – № 2. – S. 215–227; *Zieliński S.* Rozwój gospodarczy Ukraińców w Polsce // *Biuletyn Polsko-Ukraiński.* – 1936. – № 40(179). – S. 405–409.
- ¹⁶³ Див.: *Zieliński S.* Rozwój gospodarczy Ukraińców w Polsce // *Biuletyn Polsko-Ukraiński.* – 1936. – № 40(179). – S. 405; *Економічна історія України. Історико-економічне дослідження в двох томах / За ред. В. Смоля.* – Київ: Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – С. 281.
- ¹⁶⁴ Див.: *Андрусак Т.* Сокіл // *Довідник з історії України: У 3-х т.* – Київ: Генеза, 1999. – Т. 3. – С. 220-222.
- ¹⁶⁵ Календар „Вісти з Запорожя” на 1914 р. – Львів, 1913.
- ¹⁶⁶ *Франко Т.* Історія й теорія руханки. – Коломия; Львів, 1923. – С. 23.
- ¹⁶⁷ „Вірую”. – 1994. – Жовтень. – Ч. 22.
- ¹⁶⁸ *Грушевський М.* Ілюстрована історія України. – Київ; Львів, 1913. – С. 515.
- ¹⁶⁹ *Громадський Вісник.* – Львів, 1923. – Січень.
- ¹⁷⁰ ЦДДАУЛ. – Ф. 312. – Оп. 1. – Спр. 109. – Арк. 113.
- ¹⁷¹ ЦДДАУЛ. – Ф. 312. – Оп. 1. – Спр. 207. – Арк. 17–17 зв.
- ¹⁷² Там само. – Арк. 18.
- ¹⁷³ Там само. – Арк. 19.
- ¹⁷⁴ Там само. – Арк. 22.
- ¹⁷⁵ Там само. – Арк. 21.
- ¹⁷⁶ Там само. – Арк. 26.
- ¹⁷⁷ Там само. – Арк. 26.
- ¹⁷⁸ Там само. – Арк. 28 зв.
- ¹⁷⁹ Там само. – Арк. 29.
- ¹⁸⁰ *Мельник М.* Роль спортивно-гімнастичних товариств у національно-культурному житті Рогатинщини кінця XIX – першої половини XX ст. // *Рогатинська земля: історія та сучасність: Матеріали першої наукової конференції. Рогатин, 24-25 березня 1995 р.* – Львів; Рогатин: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – С. 226-228.
- ¹⁸¹ ЦДДАУЛ. – Ф. 312. – Оп. 1. – Спр. 207. – Арк. 32 зв.

-
- ¹⁸² Там само. – Арк. 31.
- ¹⁸³ Там само. – Арк. 30.
- ¹⁸⁴ Див.: *Андрусак Т.* Сокіл. – С. 222.
- ¹⁸⁵ Цит. за: *Трильовський П.* Гей, там на горі „Січ” іде!...” – Едмонтон; Альберта. – 1965. – С. 234-237, 244.
- ¹⁸⁶ Там само.
- ¹⁸⁷ *Кучабський В.* Від первочинів до Проскурівського періоду // *Історія Січових Стрільців. Воєнно-історичний нарис.* – Київ, 1992. – С. 19.
- ¹⁸⁸ Див.: *Чоповський В.* У боротьбі за волю України. Українські Січові Стрільці у національно-визвольному русі (1914-1920 рр.). – Львів, 1992. – С. 5.
- ¹⁸⁹ *Історія суспільних рухів і політичних партій України (XIX-XX ст.)* За ред. Я. Малика. – Львів, 1998. – С. 59.
- ¹⁹⁰ *Франко І.* Отвертий лист до гал[ицької] української молодезі // *Зібрання творів: У 50 т.* – Київ, 1986. – Т. 45. – С. 401.
- ¹⁹¹ *Ріпецький С.* Українське січове стрілецтво. – Львів, 1995. – С. 57-58.
- ¹⁹² Див.: *Рогатинці в Українських січових Стрільцях // Рогатинська земля: Збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів.* – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Центральний комітет „Рогатинщина”, 1996. – Том другий. – С. 146-148.
- ¹⁹³ *Балацький П.* Кликала мене Україна // *Літопис Червоної Калини. Історико-краєзнавчий часопис.* – Львів, 1991. – Ч. 1. – С. 9.
- ¹⁹⁴ Там само.
- ¹⁹⁵ Там само.
- ¹⁹⁶ Там само. – С.10.
- ¹⁹⁷ Там само.
- ¹⁹⁸ Там само.
- ¹⁹⁹ Там само.
- ²⁰⁰ Там само.